ئاسىم باقى ئوغلى

خۇنرىزلىك

تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى

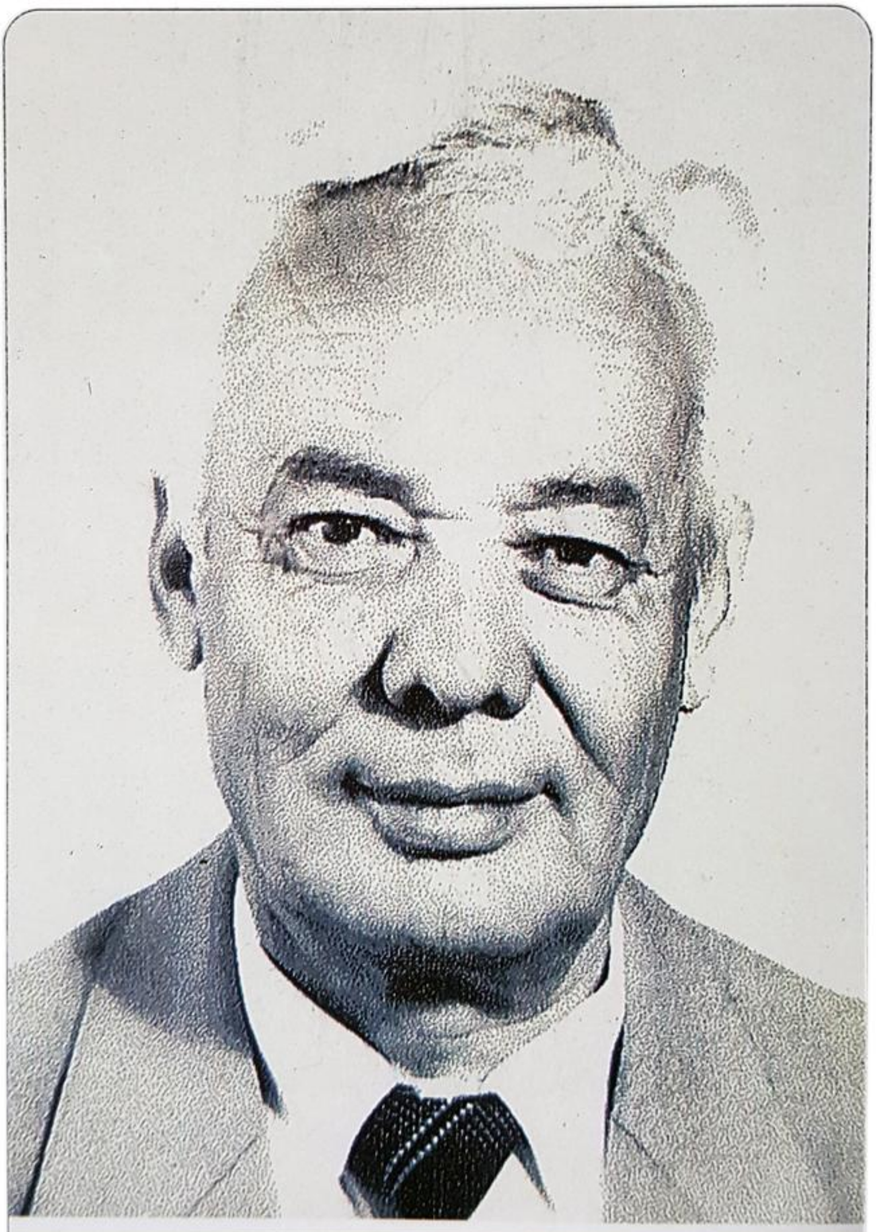

ئاسىم باقى ئوغلى

ئىلگىرىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ (١٩٤٤-
١٩٤٩) ...

ئىستىقلالىيەت ئوردېنى
I-دەرىجە

ئازاتلىق II-دەرىجە

ئازاتلىق I-دەرىجە

ئىستىقلالىيەت ئوردېنى
II-دەرىجە

باھادىرلىق

ساداقەت

ئاسىم باقى ئوغلى

خۇنرىزلىك

تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئاسىم باقى ئوغلى

خۇنرىزلىك

تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
2004 - يىل 8 - ئاي ئىستانبۇل

Dagıtım
Yeniogan mh 41· sok No: 7/4
Zeytinburnu – ist

Baskı – Cilt: Bayrak Matbası
İstanbul, Eylül 2004
Ucretsiz Dagitilacktir

مۇندەرىجە

نەشرىياتتىن 5

مۇھەممەد سالىھ ھاجىمنىڭ بىغىشلىمىسى ... 7

كىرىش سۆز 25

مۇقەددىمە 31

خۇنرىزلىك 37

ئېلىخان تۆرەمنىڭ بىر نۇتقى 91

نەشرىياتتىن

قولىڭىزدىكى «خۇنرىزلىك ـ قانخورلۇق» ناملىق بۇ ئەسەر مەرھۇم ئالىم ئاسىم باقىنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرلىرىدا يېزىپ قالدۇرغان تارىخي ئەسلىمىسى بولۇپ، بۇ ئەسەر ئالمۇتادا نەشر قىلىنىدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 1992 - يىلى 3 - 5 - 7 - 10 - نۇيابىر سانلىرىدا (ئومۇمىي 3630 - 3631 - 3632 -- 3633 ـ سانلىرى) «پىنھان تۇتۇلغان قاتىللىق» دېگەن تېمىدا (ئازراق قىسقارتىلىپ) ئېلان قىلىنغان. بىز بۇ ۋاقىتتا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقى، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي رەھبەرلەرنىڭ قۇربان بولغانلىقىنىڭ 55 يىللىق خاتىرە كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ تارىخى ئەسەرنى قايتا ئەينەن نەشر قىلدۇق.

ئەسەردە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي رەھبەرلەرنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە مۇناسىۋەتلىك بۈگۈنگىچە سىر بولۇپ كەلگەن ۋەقەلەر جانلىق، دەلىل ـ پاكىتلىق بايان قىلىنىپ، مەرھۇم رەھبەرلەرگە قىسقىچە باھا بېرىلگەن بولۇپ، مەلۇم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

ئەسەر مەرھۇم مۇئەللىپنىڭ ئۆز قولىيازمىسىدىن ئەينەن كۆچۈرۈپ ئېلىندى ۋە مۇئەللىپنىڭ تىل ئۇسلۇبىمۇ ئەينەن ساقلاپ قېلىندى.

ئەسەرگە مەلۇم ئاپتور تەرىپىدىن يېزىلغان ئۇزۇن مۇقەددىمىنىڭ ئارتۇق دەپ قارالغان يەرلىرى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلاندى. شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا ئەسەرگە باشقىلار تەرىپىدى يېزىلغان بېغىشلىما، كىرىش سۆز ۋە مۇقەددىمەلەر بىز نەشىر قىلماقچى بولغان ئەسەرنىڭ ھەجمىدىن ئېشىپ كەتكىنى ئۈچۈن كىتابخانلاردىن ئۆزۈر تىلەيمىز.

بۇ ئەسەر ئىستانبۇلدىكى جامائەت پېشۋاسى مۇھەممەد سالىھ ھاجىم ئارتۇشىنىڭ تەشەببۇسى ۋە ئىقتىسادىي ياردىمى بىلەن باستۇرۇپ تارقىتىلدى.

مۇھەممەد سالىھ ھاجىمنىڭ بېغىشلىمىسى

ئاسىيە قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان گۈزەل ۋەتىنىمىز شەرقىي ۋە غەربىي تۈركىستانلاردا يىگىرمىنچى ئەسىردە يۈرگۈزۈلگەن سىياسىي ئۆزگىرىشلەردىن قىسقىچە خاتىرە

دۇنيا خەلقىگە زىت «ماركس، ئېنگىلىسلەر» ئىجادى زەھەر، شۇمبۇيا كوممۇنىزم ناملىق بالايىئاپەت رۇسىيەدە لېنىن ئۆكتەبىر ئېنقىلابى نامى بىلەن بولشېۋىكلەر تەرىپىدىن بەك دەھشەتلىك ھالدا يۈرگۈزۈلۈپ، نۇرغۇنلىغان رۇس مىللەتلىرىنى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى ئۆزبېك، تاتار، تاجىك، ئۇيغۇر، قىرغىز، قازاق، چېچەن قاتارلىق تۈرك ئىرقىدىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنى ۋەھشىيلەرچە قىرغىن قىلىپ زىندانلاشتۇرۇپ مال-مۈلۈكلىرىنى بۇلاپ - تالاپ مۇسادىرە قىلىپ ئاچ - يالىڭاچ چارەسىز قالغان بىگۇناھ ئىنسانلارنى قاتتىقلىق بىلەن قورقۇتۇپ، ئېغىر جەبرى - زۇلۇملار ئاستىدا بارسا كەلمەس ئۆزاق جايلارغا سۈرگۈن قىلىپ،

ئەسلىگــــە كېلەلمەيـــدىغان دەرىجـــدە ۋەيـــران قىلىۋەتكەنلىكى دۇنيا خەلق ئاممىسىغا ئاياندۇر. سۇرگۈندىكى ئىنسان ئەۋلادلىرى تاكى ھازىرغىچە ۋەتەنســزلىك دەرد ـ ئەلــەملىرى ئىچىــدىن چىقالمــاي ۋەيــرانچىلىقلاردىن قۇرتــۇلالمايۋاتقانلىقى ھەرقانــداق ئىنســانىنى ئېچىندۇرىـــدۇ. لېـــنىن، ســـتالىنلار باشچىلىقىدىكى بۇ قەبىھ بۈيۈك جىنايەتلەر ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ، تارىخ سەھىپىلىرىگە يېزىلدى.

شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈلگەن پاجىئەلەر

ئوغــۇز، ئۇيغــۇر، ئــاتىللا، چىنگــىزخان ئــەۋلادلىرى تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ئانا ماكانى مۇقەددەس ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ تارىخىي قان دۈشمىنى مۇســتەبىت قاراختــاي ھاكىمىيــەتلىرىنىڭ چېكىــدىن ئاشــقان زۇلــۇم، ئــازاب ـ ئوقۇبــەتلىرى، ئۇســتى ـ ئۇستىلەپ تۆلەيدىغان باج ـ خاراج، ئالۋاڭ ـ سېلىقلىرى دەســتىدىن چىدىغــۇچىلىكى قالمىغــان قورالسىــز دېھقــانلىرىمىز «بىســمىللاھ» دەپ قومــۇل ۋىلايىتــدە قوزغىلىپ خوجىنىياز ھاجىم باشچىلىقىدىكى قەھرىمان رەھبــەرلىرىمىزنىڭ جاســارەتلىرى بىلــەن بىرلــك ئىتتىپاقىنى مۇستەھكەملەش نەتىجىسىدە تېز سۈرئەت بىلــەن كــەڭ قانــات يېيىپ جــەڭ مەيدانلىرىــدا ئــارا،

گۆرجەك، تاياق ـ توقماق، كالتەك ـ چوماقلىرى بىلەن خىتاي چېرىكلىرىنىڭ ئەبجىقىنى چىقىرىپ، نۇرغۇنلىغان شەھىدلىرىمىزنىڭ ئاققان قانلىرى بەدىلىگە كاشغەر ۋىلايىتىدە 1933 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى داموللا سابىت ئىبنى ئابدۇل باقى، خوجىنىياز ھاجىم، زەرىپ قارىھاجىم، موتەپەككۇر مۇجاھىد مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا ۋە جاسارەت ـ شىجائەتلىك مەھمۇد مۇھىتى باشلىق ئىنقىلابىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ باشچىلىقىدا شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقى سادافەتلىرى نەتىجىسىدە مۇبارەك «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلۇپ، ئاي يۇلتۇزلۇق ئاسمانرەڭ كۆك بايرىقىمىزنى تىكلەپ شەرقىي تۈركىستان ئاسمىنىدا جەۋلان قىلغان ئىدى.

دۆلەت گىربى، نىزامنامە، قانۇن ماددىلىرى بويىچە مۇنتەزىم مىللىي قوشۇنلىرىمىز كۆچەيتىلدى، نازارەتلەر قۇرۇلدى، مائارىپ نازارىتى ئاقارتىشلىرى ئۆيۈشنىمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىلىم ـ مائارىپ، بىلىم ئىشىكلىرى ئېچىلىپ جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدىن قۇرتۇلۇپ، نۇرغۇنلىغان ياش ئۆسمۈرلىرىمىز يېڭى ئەسرىي مەكتەبلەردە قىزلار سىنىپى، ئوغۇللار سىنىپىدا مۇھىم دەرسلىكلەر ھازىرلىنىپ ئىلىم ـ بىلىم ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى، باشلانغۇچتا مەكتەپلەر،

سىنىپلار يېتىشمەي قالدى، بۇ قىيىنچىلىقلار ھەل بولدى، ياشلار تەلىم - تەربىيە مەكتەپلىرى، ساۋاتسىزلارغا كەچ كۇرسلىرىمۇ ئېچىلدى.

گېزىت، ژورنال، ئوبىغىتىش تەشۋىقات - تەرغىباتلىرى ئەۋج ئالدى. روھىي ھالەتلىرىمىزدە ئالاھىدە يۈكسىلىش، تەرەققىياتلىرىمىزدا گۈللەپ ياشناش سۈرئەت بىلەن ئىلگىرىلەش، بەزەن ئاز سانلىق خوراپات پاتقىقىغا پېتىپ كەتكەن، كونىلىقلار قان تومۇرلىرىغا سىڭىپ كەتكەن جاھىل مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلارنىڭ نارازىلىقلىرىغا بەزى جايلاردا توسقۇنلۇقلىرىغا ئۇچراش ھادىسىلىرىمۇ كۆرۈلۈپ كاشغەر ۋىلايەتلىك ئاقارتىش ئۇيۇشما رەئىسى ئابدۇراھمان ھاجىمنىڭ ئىلىم - ئىرپان، زامانىۋي پەن - تېخنىكىغا بولغان ئېھتىياجىمىز توغرۇلۇق كەڭ كۆلەملىك تەشۋىق - تەرغىبلىرى ۋە ھەم گېنېرال مەھمۇد مۇھىتىنىڭ بېسىم قىلىشى بىلەن توسقۇنلۇقلار تۈگىدى، يېمىرىلدى.

مۇستەقىللىقىمىز يولىدا دۆلەت ئاپپاراتلىرىدا بۈيۈك نەتىجىلەر، تاشقىرى دۆلەتلەر بىلەنكى ئالاقە، مۇناسىۋەتلەر (شەرقىي تۈركىستاننىڭ خەزىنە بايلىقلىرىغا كۆزى چۈشۈپ ئەتراپلىق چارە - تەدبىرلەردە بولۇۋاتقان سوۋېت قىزىل ھاكىمىيىتىنىڭ رولچىسى ئۈچچىغا چىققان قانخور ستالىن قاتتىق

چوچۇپ كەتكەن هالدا بۇرە تېرىسىنى كىيىپ تاجاۋۇزچىلىق مەيدانىغا ئۆتۈپ دۇنيا دۆلەتلىرىنىڭ سىياسىي قانۇنلىرىنى دەپسەندە قىلىپ بىپەرۋالىق بىلەن 1934 -يىلىنىڭ قىش پەسلىدە ئاتۇش ناهىيىسىنىڭ شىمالىدىكى تۇگۇرمىتى تاغ چېگرىمىزدىن نۇرغۇنلىغان تانكا، ئېغىر تېپىتكى زەمبىرەك ۋە زامانىۋىي قوراللانغان قىزىلكۆز قىزىل ئارمىيىسىنى كۆپ مىقداردا يېتەرلىك ئۇرۇش ئەسۋاپلىرى بىلەن بۇسۇپ كىرگۈزۈپ هاۋادىن هەم قوش قاناتلىق ئايرۇپىلانلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، سان - ساناقسىز قۇربانلىرىمىز بەدىلىگە قولىمىزغا كەلگەن ئىنقىلابىي هەربىي قوشۇنلىرىمىزنى باستۇرۇپ، ۋەهشىيانە قىرغىنچىلىقلار يۈرگۈزۈپ، ياپونىيەدە ئوقۇپ كوممۇنىزم مەسلىكىنى تاللاپ ستالىننىڭ شەپقىتىنى كۆتۈپ يۈرگەن خىتاي مىللىتىدىن چىققان سېتىلما ئەبلەخ شىڭ شىسەينى قوللاپ قۇشلاپ (ئىچكەن قەسەم، بەرگەن ۋەدىلىرىگە ئىشەنگەن قىزىل هاكىمىيەت) 1935 - يىلى ئالتە بۈيۈك سىياسەت نامىلىق هۆكۈمەت تەشكىل قىلىپ، بۇ قانخور شاگىرتىنى تەختكە ئولتۇرغۇزدى. ئۇسازىنىڭ تەلىماتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بەدىنىدىكى تۇغما ئىپلاسلىق تەبئىتى ۋە ئاتا - بوۋىسىدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان زالىملىق، قانخورلۇق كەسپىنى دەستۇر قىلىپ، تۈرلۈك هىيلە -

مىكىر، ئۇسۇل - چارىلارنى قوللىنىپ مىللىي مۇناپىقلاردىن قادىر ھاجى جۇمبۇس، يۇسۇپجان، سوپى بەك ھاجىلار (ئۆزبېك)، پوق يەپ چوڭ بولغان مەۋلانوپ (قىرغىز)، قاتارلىق بىر تۈركۈم جاسۇسلار قوشۇنىنى تەشكىللەپ دەھشەتلىك بوران - چاپقۇنلۇق تۈتقۇن قىلىش جىنايى ھەرىكەتلىرىنى باشلاپ، ئىنقىلابىي رەھبەرلىرىمىزنى، ئالىملىرىمىزنى، مائارىپ ئەھلى مۇنەۋۋەر زىيالىيلىرىمىزنى، نوپۇزلۇق مۆتىۋەر زاتلىرىمىزنى، ئىقتىسادلىق بايلىرىمىزنى، چوڭ - كىچىك قاراپايىم كىچە - كۈندۈزلەپ تۈتقۇن، باسقۇنچىلىقلىرىنى شىددەتلىك ھالدا يۈرگۈزۈپ، سان - ساناقسىز گۇناھسىز ۋەتەنداشلىرىمىزنى جاھانگىرنىڭ قۇيرۇقلىرى، ۋەتەن خائىنى، مىللەت خائىنى، پانتۈركىست، پانئىسلامىست، ھىندىستان بىلەت ئالاقىسى بار بۇزۇق ئۇنسۇر دېگەنگە ئوخشاش ئويدۇرما بەدناملار بىلەن قولغا ئېلىپ، ئەۋلادلىرى چۇشىدە ئايرىلىپ كەتكەندەك، يوق بولۇپ كەتكەن ئاتا - بوۋىلىرىنى، قېرىنداشلىرىنى، يېقىن تۇغقانلىرىنى، يار - بۇرادەرلىرىنى بۇ مۇدھىش سىياسەت قورقۇنچلىقىدىن ئىزدەپ - سوراشقا ئىمكانىيىتى يوق، شۇ پىتى يا تىرىكى يا ئۆلۈكى يوق ھەسرەت- نادامەتلەر بىلەن ۋەيران بولۇپ كەتكەنلىكى ھەرگىزمۇ خاتىرىمىزدىن پەقەتلا ئۆچمەيدۇ. ئەلۋەتتە قىزىل

جاھانگىرلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن شىڭ ھۆكۈمىتىگە بەرگەن قورال ـ ياراق، ياردەم قەرزلىرىنى ستالىنىنىڭ تەلىماتىغا ئاساسەن بىگۇناھ يوقىتىلغان خەلقىمىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن مىراس قالغان ۋە بىر ئۆمۈر ھاياتىدا ئېغىر جەبرى ـ جاپالار بىلەن تۇرمۇش ھاياتىنى نورمال ھالدا ئۆتكۈزۈشكە ئىشلىتىدىغان ئىقتىساد، مال ـ مۈلۈكلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ، بۇلاپ ـ تالاپ، يىغىپ ئېلىپ تۆلىگەن!

چاررۇسىيەنىڭ بايلىقلىرىنى يىغىۋېلىپ يەپ تويمىغان قەلەندەر غالجىر ئىت ستالىن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ۋەتىنىمىزنىڭ تۈگىمەس ـ پۈتمەس خەزىنىلىرىگە كەلگۈسىدە ئىگە بولۇش پىلانى ئاساسلا ھەل بولۇپ، ئىگىسىز قالغان (شىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى) ئالتاي تاغلىرىدىكى ئېسىل مەدەن ئۇرانىيوملىرىمىزنى قېزىپ ئېلىش ئۈچۈن ھېچ بىر تەپ تارتماي يېتىشكەن ئىنژېنېرلىرىنى زامانىۋى قېزىش ئۈسكۈنە ـ جاھازلىرىنى يەرلەشتۈرۈپ مايتاغ، قارامايدىكى نېفىت مەنبەلىرىمىزگە ئالىي دەرىجىلىك مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن بۈيۈك تېپتىكى زاۋۇتلىرىنى قۇرۇپ، تېز سۈرئەت بىلەن توشۇش كالۇنلىرىنى، ئەترەتلىرى بويىچە تەرتىپلەپ، توختىماي توشۇش ھەرىكىتى يولغا قويۇلۇپ، بىز جاھالەت پاتقىقىغا

پېتىپ، غەپلەت ئۇيقۇسىغا قانمىغان ئىگىلىرىنى داغ - ھەسرەتتە قالدۇردى، ئەپسۇس، مىڭلىغان مىليونلىغان، ئورنىغا كەلمەيدىغان نادامەتلىك ئەپسۇس!

1939- يىلى دۇنيا ۋەزىيىتىدە پەيدا بولغان سىياسىي ئۆزگىرىش (ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى) گىتلېر ھاكىمىيىتىنىڭ پىلانلىغان يادرولۇق ئۇرۇشى غەلىبىلەر بىلەن ئالغا بېسىپ موسكۋانىڭ بوسۇغىسىغا تاقالغاندا ستالىن گىتلېر فاشىزمى موسكۋانىڭ يوسۇغىسىغا تاقالدى، بىزگە ئاللاھ يار، دەپ دۇنيا دۆلەتلىرىگە جاكارلاپ يېلىنىپ يالۋۇردى.

لېنىن ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبىسى بىلەن كۆرەڭلەپ ئاللاھ يوق، ماركسىزم - لېنىن باشچىلىقىدىكى كوممۇنىزم بۇ دۇنيانىڭ ياراتقۇچىسى، پۈتۈن دۇنيا پورۇلتارىيات ئەللىرىنىڭ يېمىرىلمەس تۈۋرۈكى دەپ جار سالماقتا ئىدى.

گىتلېر غەلىبىسىدىن ئەندىشىگە چۈشكەن ئاتاقلىق دۆلەتلەردىن ئامېرىكا، ئەنگىلىيەلەر ستالىن بىلەن «يالتا كېلىشىمى» ئىمزالاپ، ئوق مەركەزلەشكەن دۇنيا تىنچلىقىنى ساقلاش بىرلىكى نامىدا گىتلېر ئورۇشىنى مەغلۇپ قىلىپ سوۋېت قىزىل جاھانگىرىنى قۇتقۇزىۋالدۇ.

ستالىن دۇنيالىق ئاززۇ، بۈيۈك مەنپەئەتلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈمىدىنى كۈچلەندۈرۈپ، تۈرلۈك

ئۇسۇل - چارىلەرنى ئىزدەپ 1945 - يىلى موسكۋادا «سوۋېت - خىتاي دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» ئىمزالىنىدۇ.

زۆرۈر تېپىلغاندا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىسيانىنى باستۇرۇشقا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنى كىرگۈزۈشكە ۋەدە بېرىدۇ. بۇ ئارىدا ئامېرىكا پرېزىدېنتى ترومېن خىتايدىكى باش ئەلچىسى ئارقىلىق جاڭ كەيشىگە بىر نەچچە مۇھىم ھۆججەتلەرنى تاپشۇرىدۇ. بۇ ۋەجھى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى زىلزىلىگە كەلتۈرىۋاتقان شىخنىڭ چۈشى بۇزۇلۇپ، ئۇستازى ستالىندىن يۈزىنى ئۆرۈپلا جىددىي ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، ئون ئىككى يىللىق ھاكىمىيتى داۋامىدا توپلىغان ھەددى - ھېسابسىز ئىقتىسادىي مەبلەغلەرنى تېز سۈرئەتتە يۆتكەش پىلانىنى تۈزۈپ، كۆچلۈك قوغدىغۇچىلىرنى بىكىتىپ نەچچە يۈزلىگەن چوڭ تىپتىكى يۈك ماشىنىلىرىغا بېسىپ بىر كېچىدىلا تەختىنى تاشلاپ قېچىپ گومىنداڭ باشلىقى جاڭ كەيشى قوينىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ - دە، بۇ كۆپ مىقداردىكى ئىقتىساد، بۈيۈك ئىنئاملارنى جاڭ كەيشى چۈشىدىمۇ كۆرمىگەن بولسا كېرەك. خۇشلىقى ئىچىگە سىغماي خائىننى ئىسسىق قوينىغا ئېلىپ ئالىي ھۆرمەت، ئىززەت - ئىكراملار بىلەن مۇھاپىزەت قىلىپ

AltunOq

تاكى جەھەننەمگە كەتكۈچە ھېچ بىر دەخلى ـ تەئەررۇزغا ئۇچراتمىدى.

بۇ پۇرسەت گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى شەرقىي تۈركىستاندا قايتا تىكلەشكە بەكمۇ ئاسان شارائىت يارىتىپ بەردى ـ دە، ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەيلا ئالتاي، مايتاغ، قارامايلاردىن توشۇلۇۋاتقان خەزىنە بايلىقلىرىمىزنى توختىتىش ۋە قىزىپ چىقىرىش زاۋۇت، ئۈسكۈنە ـ جىھاز، ئەسۋابلىرىنى قومۇراپ يۆتكەپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۆزىنى شىر ھېسابلاپ سۆپەر دۆلەت ئاتالغان قىزىل ھاكىمىيەتنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قوغلاپ چىقىرالىشى (ئوغرىنى قاراقچى سوققاندەك) دۇنيا خەلقىنىڭ دىققىتىنى تارتتى.

1944 ـ يىلى 8 ـ ئايلاردا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئىلى ناھىيىسىدىكى تاغلار ۋادىسىدىن قويۇن ئارىلاش بىر شامال چىقىپ، شىددەتلىك بورانغا ئايلىنىپ غېنى باتۇر، فاتىھ باتۇر، ئىسمىلىك قەھرىمانلىرىمىزنىڭ باشچىلىقىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوزغىلىپ، تېز سۈرئەت بىلەن كەڭ قانات يېيىپ (ئۆزۈن تارىخلاردىن مۇستەبىتلەرگە قارشى) ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن مىراس قالغان ۋەتەن مىللىتىنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئەزىز جانلىرىنى ئايىماي جەڭ مەيدانلىرىدا قەھرىمانلارچە شەھىد بولۇشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن تۈرك ئەۋلادى شەرقىي تۈركىستاننىڭ قىز ـ ئوغۇل ئەزىز

پەرزەنتلىرىنىڭ ۋە جاسارەتلىك مېھرىبان ئانا ـ
ئانىلارنىڭ، دۇئاگۇي، تەقۋادار، مۆتىۋەر زاتلارنىڭ ۋە
تەجرىبىلىك ئىنقىلابى رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك
بىرلىك ئىتتىپاق بىلەن جەڭگە ئاتلىنىپ، ئالىي غەيرەت
ـ جاسارەتلىك ئىنقىلابىي نەتىجىسىدە ئىلى، ئالتاي،
چۆچەك ۋىلايەتلىرىنى ئازاد قىلىپ، 1944 ـ يىلى 11
ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈن غۇلجا شەھرىدە تەنتەنىلىك
مۇراسىم ئېچىلىپ، بۇ يىغىندا «ئازاد شەرقى
تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى
ئېلان قىلىنىپ، دۆلەت رەئىسلىكىگە ئالىم، تەبىبى
ھازىق ئېلىخان تۆرەم، مۇئاۋىن رەئىسلىككە ھاكىمبەگ
غوجا تەيىنلىنىپ، ھۆكۈمەت ئەزالىرى بەلگىلىنىپ،
توققۇز ماددىلىق سىياسىي پروگراممىسى تۈزۈلۈپ،
تەرتىپ نىزامنامىلىرىغا بىنائەن مىللىي مۇنتەزىم
ھەربىي قوشۇنلىرىمىزنى قۇرۇپ، نازارەت، ئىدارە ــ
جەمئىيەت، ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنى خەلق
ئۆسۈلدا سايلاپ، دۆلەتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە
خىزمەتلەر يۈرگۈزۈلۈپ، قەھرىمان مىللىي
قوشۇنىمىزنىڭ پىدائىي قىسىملىرى، ئاتلىق ۋە پىيادە
قىسىملىرىمىز جەڭگىۋارلىق بىلەن پرونتلەردە تېز
سۈرئەتتە غەلىبەسىرى ئالغا بىسىۋاتقان پەيتتە،
ئۆشتۇمتۇت ئۇرۇش ۋاقىتلىق توختىتىلسۇن دېگەن شۇم

خەۋەر قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك بۇ غەلىبىلىك ئىنقىلابىمىز پالەج ھالغا دۇچار بولدى.

بۇ شەرمەندە ھىيلىگەرلىك ئىپلاس نامۇسسىز ستالىنىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قىلغان ئىككىنچى قېتىملىق خىيانىتى، كەچۈرۈلمەس جىنايىتىدۇر.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن جۇڭگونىڭ ئىچكى - تاشقى ئۇرۇشلىرىنى كۆزەتكۈچى ئاغمىچى ستالىن ماۋ زەيدوڭنىڭ غەلىبىسىگە قاراپ، ماددىي ۋە مەنىۋى ياردىمىنى كۆچەيتىپ، شەرقىي تۈركىستانى جۇڭگو كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىگە ئۆتكۈزۈپ، دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، قولىدىن كەتكەن مۇنبەت تۇگىمەس خەزىنە بايلىقلىرىمىزنى قايتىدىن قولغا كەلتۈرۈپ، قىزىل خىتاي ھاكىمىيىتى بىلەن تەڭ يېيىش پىلانىنى تۈزۈپ، 1949 - يىلى شەرقىي تۈركىستانغا (يەر ئاستى مەخپىيەتلىك بىلەن) چىن كوممۇنىست ئەزالىرىدىن ۋەزىپىلەندۈرۈلگەن مۇھىم كىشىلەرنى كىرگۈزۈپ، ئىش باشلاشقا (كوممۇنىزم ئۇرۇغىنى چېچىپ ئۈندۈرۈپ، مېۋە بەرگۈزۈشكە) يول ئىزدەپ، بىرىنچى دەرىجىلىك مۇناپىق سەيپىدىن ئەزىزى، بۇرھان شەھىدى نامىلىق پورداق يۈز، ئابدۇكېرىم ئابباساس نامىلىق مەۋقەسىزلەرنى ۋە يانداشلىرىنى غۇلجىدىكى رۇس باش كونسۇلى دوباشىن ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈپ ئىش باشلاپ، 1949 - يىلى

10 - ئايدا بىجىندە ئېچىلىدىغان گۇڭشەنداڭنىڭ 1 - قۇرۇلتىيىغا «ماۋجۇشى جانابلىرىنىڭ تەكلىپ تېلىگراممىسى بىلەن» ستالىن جانابلىرىنىڭ ئۇختۇرۇشلىرىنى ھازىرلاپ، دۇباشىن ئۇشتۇمتۇت ئەخمەتجان قاسىمىنى چاقىرىپ، سىز باشلىق رەھبەرلەرنىڭ ۋەكىللىك سۈپىتىدە قاتنىششلىرىڭىزنى مۇۋاپىق كۆردۇق، پالانى تارىختا مېڭىشقا تەييارلىق قىلارسىزلەر دېگەن ئۇختۇرۇشى بىلەن ۋەزىيەتتە ئۆزگىرىشلەر پەيدا قىلىپ، 1949 - يىلى 11 - ئاۋغۇستتا ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇلۇپ سەككىز نەپەر ۋەكىلىمىز يولغا راۋان بولۇپ، قازاقىستان مەركىزى ئالمۇتىدا توختايدۇ. ئەمدى سەنسىز ـ ساداسىز ھوقۇقلۇق رەھبەر سەپىدىن ئەزىزى بولۇپ، بۇ دەل مەخپىي ئاكتىپلىرىمىزنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىدار ئەزالىرىنى (يەر ئاستى مەخپىيەتلىك بىلەن) ۋەتىنىمىزگە تونجى قېتىم قەدەم تەشرىپ قىلدۇرىۋاتقان سىرلىق نازۇك ۋاقىتلىرى بولۇپ، 1949 ـ يىلدىن باشلاپ بۈگۈنگە قەدەر داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان چىن قىزىل كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ئىشغالىيىتى، رەزىل ئاسسىمىلياتسىيە، سۇمۇرگۇچلىك، زوراۋانلىق ۋەھاكازا قۇرتۇلغىلى بولمايۋاتقان مەرەز بالايىئاپەتكە گىرىپتار بولۇپ قېلىشىمىزنىڭ ئاساسلىق باش رولچىسى (يەتمىش مىليون بىگۇناھ ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈپ

قانخورلۇقتا دۇنيا رېكورتىغا ئېگە بولغان) فاشىست ستالىن جوھۇت بولسىمۇ، ئىجراچىلىرى ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان (نامدار شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمەت ئەربابلىرى) سىتىلما مىللىي مۇناپىق دەۋزىخىيلەردۇر.

بۇ ئاخىرقى قېتىمدا جاللات قان ئىچەر ستالىنىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قىلغان ئۈچىنچى قېتىملىق بۈيۈك خىيانىتى ۋە ئوخشىشى يوق رەزىل جىنايىتىدۇر.

ئۆزىنىڭ ۋەتىنىگە ئۆزىنىڭ مىللىتىگە، ئۆزىنىڭ مۇقەددەس دىنىغا ۋە دىن قېرىنداشلىرىغا، سەپداشلىرىغا، خىزمەتداشلىرىغا قىلغان بۇ قەبىھ خىيانەتلەرنى، بۈيۈك جىنايەتلەرنى ئاللاھ كەرىم ئەپۇ قىلمىغاندەك، شەرقىي تۈركىستان خەلقى ۋە ئەۋلادلىرى ئەپۇ قىلمايدۇ، بۇ دۇنيادا ۋە ئۇ دۇنيادا بۇ پاسىق سىتىلما خائىن مۇناپىقلارغا داۋاگەر بولۇشى مۇقەررەردۇر.

سەيپىدىن ئەزىزى (نامىلىق) ئەدىبىمىز، ئۇستا ماھىر سىياسەتچىمىز مەنۇۋى ئۇستازلىرى ستالىن، ماۋزېدوڭلارغا ئەمەلىيىتى بىلەن كۆرسەتكەن بۈيۈك ئاكتىپلىق خىزمەتلىرى تەقدىرلىنىپ (تارىخلاردىن بىرى دۈشمەنلىرىمىزگە بولۇپمۇ چوڭ - كىچىك زالىم ئەمەلدارلىرىغا جان دىلى بىلەن خىزمەت قىلىپ، يانچۇقلىرىنى تولدۇرۇپ مۇكاپاتقا ئېرىشەلمىگەن سىتىلما خائىن، رەزىل، ئاچاق مىللىي مۇناپىقلار

سەپلىرىدىن) ئاك سەۋىيىسى ئۈستۈن بولۇپ
پوداقچى«ماۋجۇشى جانابلىرىنىڭ» سەيپىدىن ئەزىزى
ياخشى يولداش نامىلىق بۈيۈك ئىنئامىغا، مۇكاپاتىغا
ئېرىشەلىدى، يۇقىرىدا سەككىز نەپەر ۋەكىلىمىزنىڭ
ئالمۇتاغا بېرىپ توختىغانلىقى يېزىلغان ئىدى،
ستالىننىڭ جىددىيەتلىك بىلەن موسكۋادىن
ئالمۇتىدىكى ۋەكىللەر بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش
ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە يۈكلەپ ئەۋەتكەن بىر نەپەر رۇس،
بىر نەپەر قازاق ك گ ب نىڭ ئاتاقلىق جاللاتلىرى
(ئىسمىنى يوشۇرغان) بىشكەكتىكى پىشقەدەم ك گ ب
ئەزاسى هاكىم جاببارنى (غۇلجا شەھىرى دوستلۇق
دوختۇرخانىسىدا 1919 - يىلىدىن باشلاپ 1948 -
يىللارغىچە ۋاراچ دوختۇرلۇق ئۇنۋانى بىلەن جاسۇسلۇق
خىزمەتلىرىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئىشلەپ خىزمەت
كۆرسەتكەن) ئۆيىدىن ئېلىپ ئالمۇتاغا ئېلىپ بېرىپ
ۋەكىللەر بىلەنكى سۆھبەت نامىلىق پىكىر ئېلىش،
زورلاش، سوراق دىكتاتورلىرىغا تەرجىمانلىق
قىلدۇرغانلىقى، بۇ مەخپىيەتلىكنى ئاخىرقى
نەپىسىگىچە ساقلاش خۇسۇسىدا قاتتىق
تاپشۇرغانلىقلىرىنى مەشھۇر يازغۇچىمىز ئاسىم باقىغا:
"ئۆمرۈم ئاخىرلاشتى، مەن ئۆلگەندىن كېيىن زامانىنىڭ
شارائىتى يار بەرسە بۇ پىنهان تۇتۇلىدىغان ۋاقىئەنى
سەن يازارسەن، ئۆلسەم ئىچىمدە كېتىپ قالمىسۇن" دەپ

سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ئەينەن «خۇنرىزلىك» نامىلىق ئاسىم باقىنىڭ قول يازما خاتىراتىدىن ئېچىنىشلىق بىلەن ئاڭلايمىز.

مەن 1922 - يىلدىن بۇگۈنگە قەدەر ئۆتكۈزىۋاتقان بىر ئۆمۈرلۈك هاياتىمدا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا قەبىھ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك سىياسەتلىرىنى، زۇلۇم، ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى، خىيانەت - جىنايەتلىرىنى كۆرگىنىم، بىلگەنلىرىم بويىچە ناهايىتى قىسقارتىلغان هالدا كېلەچەك نەسىل - ئەۋلادىمىزغا تارىخىي خاتىرە بولۇپ قېلىش ئۈمىدى بىلەن نەشىر قىلدۇردۇم، مىللىتىمىز ئىچىدە بېشىدىن كۆپ تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئۆتكۈزگەن، كۆپ بىلىدىغان ۋەتەنداشلىرىمىزدىن ئۈمىدىم شۇكى:

بۇ يېزىپ تۈگەتكۈسىز تارتىۋاتقان زىيانلىرىمىزنى ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كۆپلەپ يېزىپ، بۇ بالايىئاپەت، ئازار - كۈلپەتلەردىن قۇرتۇلۇپ كېلەچەك نەسىللىرىمىزگە پارلاق ئىستىقبال، هۆرلۈك، ئازاتلىقلارنى مىراس قالدۇرۇش ۋەزىپىلىرىمىزنى ئادا قىلىشىمىزنىڭ نۆۋەتتە شۇنچە زۆرۈرلىكىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىزنى تەۋسىيە قىلىمەن.

مەن بۇ كىتابنى تارىختىن بۇگۈنگە قەدەر ۋەتەن، دىن، مىللەت ۋە مۇستەقىللىق ئۈچۈن ئەزىز جانلىرىنى

ئەجدادلىرىغا - ئەۋلاد ئاققۇزۇپ قانلىرىنى ئايىماي مىراس قالدۇرۇپ كەتكەن قەھرىمان جەڭگىۋار شەھىدلىرىمىزنىڭ پاك روھلىرىنى شاتلاندۇرۇشقا بېغىشلىدىم.

مۇھەممەد سالىھ ئارتۇشى

سۆزبېشى

پىشقەدەم ۋەتەنپەرۋەر ئاكىمىز مۇھەممەد سالىھ ھاجىم ئارتۇشىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمى بىلەن نەشىرقىلىنغان «يوشۇرۇن قاتىللىق» ناملىق كىتابىنىڭ نەشىر قىلىنىشى 20 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن بىر مۇھىم تارىخىي ۋەقەنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى پۇلاتتەك دەلىل - پاكىتلار بىلەن ئېچىپ بېرىشتە مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقى مۇقەررەردۇر.

فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى، ئەدەبىياتشۇناس ۋە شائىر ئاسىم باقى ئوغلىنىڭ «خۇنرىزلىك» ناملىق بۇ ئەسىرى 1944 - يىلى 12- نويابىردا شەرقىي تۈركىستانىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە قۇرۇلۇپ، ئىلى، ئالتاي ۋە چۆچەك ۋىلايەتلىرىدە 1950- يىلىغا قەدەر

مۇستەقىل هالدا ياشىغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى گېنېرال ئىسھاق بېك، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى ئابدۇكېرىم ئابباسوف، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى گېنېرال دەلىلخان سۇغۇربايوف، بېيجىڭغا بارىدىغان ھۆكۈمەت ئۆمىكى تەركىبىدىكى خادىملاردىن ئابدۇرەشىد ئىمىنوف، غېنى كەرىموۋ ۋە ئوسمانجان ناسىرۇفلارنىڭ 1949 - يىلى ئاۋغۇست ئېيىدا بېيجىڭغا سۆھبەت ئۈچۈن كېتىۋېتىپ، قانداقتۇر ئايروپىلان قازاسى بىلەن ۋاپات بولمىغانلىقىنى، ئەمەلىيەتتە سوۋېت - خىتاي ئىمپېرىيىسى رەھبەرلىك گۇرۇھى تەرىپىدىن مەقسەتلىك، پىلانلىق ۋە ناھايىتى يوشۇرۇن بىر شەكىلدە قانخورلارچە ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ ئىسپاتى ۋە جەريانىنى بىزگە ئەمەلى مىساللار بىلەن ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىدۇ.

بۇ كىتاب - سوۋېت - خىتاي سوتسىيال جاھانگىرلىك گۇروھىنىڭ 1944 - يىلى 12 - نويابىردا قۇرۇلغان شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دۆلىتىنى يوقىتىپ تاشلاشتىكى ھىلە - مىكىرلەر بىلەن تولغان شەيتانى ئويۇنلىرىنى پۈلاتتەك دەلىل - پاكىتلار بىلەن ئېچىپ بېرىشتە ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ

AltunOq

ئىستىقلال مۇجادىلىسىدە بىزنى ئاچچىق تەجرىبە - ساۋاقلار بىلەن تەمىنلەشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە تارىخىي خارەكتېرلىك ھۆججەتتۇر. شۇنداقلار ھەر بىر شەرقىي تۈركىستان ئەۋلادىنىڭ ئوقۇپ چىقىشىغا تېگىشلىك بىر مۇھىم ۋەسىقە ۋە بىر مۇھىم ئىبرەتنامىدۇر.

ئالىم ئاسىم باقى ئوغلى بۇ ئەسىرنى مەرھۇم رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مەخسۇس مۇھاپىزەتچىسى، ئىنقىلابىي قۇربان ئوسمانجان ناسىرۇفنىڭ تاشكەنتتىن ئىستانبۇلغا كەلگەن ئوغلى ئارقىلىق 1991 - يىلى ماڭا ئەۋەتىپ بەرگەن ئىدى. ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتە ماڭا يازغان خېتىدە: «مۆھتەرەم دوكتۇر سۇلتان مەھمۇد قەشقەرى ۋە شەرقىي تۈركىستان ژورنىلى تەھرىر ھەيئىتى، سىزلەرگە «خۇنرىزلىك» سەرلەۋھىلىك ماقالەمنى ئەۋەتتىم، ژورنىلىڭلار سەھىپىسىدىن ئورۇن بەرسەڭلار ئەينى مۇددىئا بولار ئىدى» دېيىلگەن ئىدى.

بۇ ماقالىنى زامانىدا نەشر قىلىشقا قۇۋۋەتلىك تەرەپدار بولسامۇ، بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇ ماقالە ژورنالدا ئېلان قىلىنالمىدى. 1993 -- يىلى بۇ ماقالە قىسقارتىلغان شەكلى بىلەن قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتىدا نەشر قىلىنىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

بۈگۈن بۇ ماقالە تولۇق تېكىستى بىلەن كىتاب بولۇپ نەشر قىلىنىشى مېنى ئالاھىدە خوشال قىلدى، بۇ كىتابنىڭ نەشر قىلىنىشىدا ئەمگەك ۋە غەيرەت سەرپ قىلغانلارغا تەشەككۈرلىرىمنى ئىزھار قىلىمەن ۋە تەبرىكلەيمەن.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئاسىم باقى ئوغلىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالىنى كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە سۇنۇشنى مۇھىم بىر ۋەزىپە دەپ ھېسابلايمەن.

ئاسىم باقى ئوغلى 1924- يىلى ئالمۇتا ئوبلاست، ئۇيغۇر ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ مەكتەپنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلقا ناھىيەسىدە ئوقۇغان.

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ پارتىزانى، مىللىي ئارمىيىنىڭ روتا «بۇلۇك»، باتالىئون «تابۇر» سىياسىي رەھبىرى، پولك «ئالاي» سىياسىي بۆلۈم باشلىقى، «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» ھەربىي كومىتېتىنىڭ تەشكىلى بۆلۈم باشلىقى، ئوتتۇرا يۆنىلىش قوماندانلىق شتابىنىڭ شتاب باشلىقى، ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان يۇقىرى ئوفىتسېرلەر سىياسىي كۇرسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ھەربىي ژورنالنىڭ مۇھەررىرى، شىنجاڭ پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ گورۇپپىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى قاتارلىق خىزمەتلەرنى

ئىشلىگەن. ئۈرۈمچى شەھرىدە ئاسپىرانتۇرلۇقنى پۈتتۈرگەن.

1965 - 1970 - يىللىرى ئۆزبېكىستاننىڭ پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىياتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا «ئۇيغۇر فولوكلورى» ساھەسىدە ئىلمىي خادىم دەرىجىسىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان. 1971 - يىلى «ئۇيغۇر خەلق لىرىك شېئىرىيىتى» ماۋزۇسىدا كاندىداتلىق دېسسېرتاتسىيە ياقلىغان. «ئۇيغۇر خەلق لىرىك شېئىرىيىتى» مونوگرافىيىسى، «سىيىت نوچى»، «ئۇيغۇرلار»، «سىيىت مۇھەممەد قاشى» رىسالىلىرىنى ۋە 300 دىن ئارتۇق ئىلمىي، تەنقىدىي، فۇبلىستىك ماقالىلارنى ئېلان قىلغان. «دەرتمەنلەر زارى»، «ئەزەلىي ۋە ئەبەدىي خەلق بىز»، «ئۇيغۇرىستان» ۋە «ئىلىخان تۆرە ساغۇنى» قاتارلىق ماقالىلىرى ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلىنغان. «ئۇيغۇر ئېپىك شېئىرىيىتى تارىخىدىن»، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» مونوگرافىيىلىرىنى نەشرگە تەييارلىغان.

1961 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە ئۆزبېكىستان ئەدەبىياتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلەپ، 1989- يىلى دەم ئېلىشقا چىققان.

مەرھۇم مۇجاھىد، ئەدەبىياتشۇناس ئالىم ئاسىم باقى ئوغلى 1995- يىلى تاشكەنتتە ۋاپات بولغان. ئاسىم باقى ئوغلى مىللىي مۇجادىلىمىز ئۈچۈن

كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ۋە ئىلىم - پەن ساھەسىدە
ئېلىپ بارغان مول ئەمگەك مېۋىلىرى بىلەن خەلقىمىز
قەلبىدە ئەبەدىي ياشايدۇ!

پروفېسسور، دوكتور سۇلتان مەھمۇد قەشقىرى

ئۈچ تەممۇز 2004 - يىل ئىستانبۇل

مۇقەددىمە

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك كىتابخانلار!

قولىڭىزدىكى ئۇشبۇ كىتاب مەرھۇم يازغۇچى ئاسىم باقى ئوغلى يېزىپ قالدۇرغان مەرھۇم داھىمىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ۋاپاتى توغرۇلۇق يېزىلغان تارىخى ئەسلىمە بولۇپ، بۇ تارىخى ئەسلىمىنى ئوقۇغىنىڭىزدا، ئىشىنىمىزكى، خىيالىڭىزغا كەلگەن ۋە سۆزلىيەلمىگەن يوشۇرۇن پاجىئەلىك، سۇيىقەستلىك ھەرىكەتتىن خەۋەردار بولىسىز ۋە تۈمەنمىڭ ئەپسۇس نادامەتلەر قاينىمىغا چۆكىسىز، ئەلۋەتتە. بىزنىڭ مۇستەقىللىق، ھۆرلۈك ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرىمىزنىڭ تارىختىن بۇيان نېمە ئۈچۈن غەلىبە قىلالماي كېلىۋاتقانلىقىنىڭ تۈپ سەۋەبلىرىنى ئوچۇق چۈشىنىسىز. دېمەككى، بىز بىر تەرەپتىن تارىختىن بۇيان رۇس ۋە خىتاي كەبى قانخور بۇلاڭچى ۋە تېررورىستلارنىڭ تۈرلۈك سۇيىقەست، ھىيلە - مىكىرلىرى بىلەن تولغان يالغان ياۋىداق گەپلىرى ۋە

ھەرىكەتلىرىگە ئالدىنىپ قالدۇق. يەنە بىر تەرەپتىن ئارىمىزدىكى خائىن، ساتقىنلارنىڭ دۈشمەنلىكلىرى ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلدى. دېمەك بىز ئومۇمىيۈزلۈك ھۇشيار بولالمىدۇق. بىر مەقسەت، بىر نىشان ئۈچۈن قەيسەرلىك ۋە باتۇرلۇق بىلەن كۆرەش قىلىشقا بىردەك ئاتلىنالمىدۇق. دەرھال ئويغانغان ۋە ھۇشيارلىق بىلەن كۆرەشكە ئاتلانغانلارغا بولسا، ۋاقتىدا يېقىندىن ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلالمىدۇق. بەلكى ئۇلارنى يېتىم ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدۇق. ھەتتا سۈيىقەستچى قانخورلار يەپ كېتىۋاتسا، نەپرەت بىلدۈرۈش بىلەن بولدى قىلىدۇقۇ دەرھال قوزغىلىپ ئەمەلى كۆرەش ئېلىپ بارالمىدۇق. خۇسۇسەن خائىنلار ۋە ساتقىنلارنى تازىلاشقا، قاتتىق زەربە بېرىشكە ئەھمىيەت بېرەلمىدۇق. نەتىجىدە ئەشەددى مۇستەملىكىچىلەر، قاتىل بۇلاڭچىلار ئېزىز ئانا ۋەتىنىمىزنى ئاياق ئاستى ۋە تالان تاراج — قىلماقتا. ھەتتا نۆۋەتتە بىزنى تارىختىن ئۆزۈل - كېسىل يوق قىلىش قەدىمىنى تاشلىماقتا. شۇ سەۋەبتىن ئەسلىدە دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن بۆشۈكى بولغان مۇقەددەس يۇرتىمىز كۆرۈۋاتقىنىمىزدەك قاتتىق خانىۋەيران بولۇشقا، سەرسان سەرگەردان بولۇپ، قاتتىق سىقىلىش ئىچىدە ياشاشقا مەجبۇر بولماقتىمىز. ئەنە قانخورلار ئىزچىل ھالدا تۈرلۈك بۆھتان ۋە تۆھمەتلەرنى چاپلاپ دۇنيا

جامائەتچىلىكنى ئالداش، قايمۇقتۇرۇش ئارقىلىق تېخىمۇ ئەشەددىي ۋاستىلەر بىلەن سۈيقەست ئىشلىتىشكە تىرىشماقتا. بۇ يەردە قىسقىچە كۆرىدىغان بولساق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يىللاردىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان قانخورانە زورلۇق، زومبۇلۇقلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، ئۆتكەن يىلى 1 - ئۆكتەبىر هارپىسىدا «100 كۈنلۈك قاتتىق زەربە بىلەن تازىلاش هەرىكىتى» نى ئېلىپ بېرىپ، «ئىسلامى تېررورىست»، «مىللەتچى تېررورىست» دېگەن بەتناملار بىلەن 16 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان 100 مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇرنى تۇتقۇن قىلىپ جازا لاگېرىغا، ئۇيەردىن ئۆلۈمگە مەهكۇم قىلىدىغانلىقى ئاشكارىلانغان ئىدى. يەنە شۇ يىلى 2 - دېكابىردا «روس خىتاي بىرلەشمە باياناتى» ئېلان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ 5 - ماددىسىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئىككى تەرەپ چېچىنىيە ۋە شەرقىي تۈركىستان بۆلگۈنچىلىرى هەم تېررورچىلىرىنىڭ خەلقئارا تېررورىزمنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. ئۇلار دۇنيادىكى بارلىق دۆلەتلەرنىڭ بىرلىكتە كۈرەش قىلىش نىشانى بولۇپ جازالىنىشى كېرەك.» روشەنكى، تارىخ ۋە ئەمەلى ئەهۋالدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر مەسىلىسى بۇ ئىككى قانخوردىن بارلىق هەمكارلىقلىرى جەريانىدا

مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەپ كەلگەن بولۇپ، روسىيە دائىرىلىرى بۇ قېتىم يەنە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مىللەتچىلىرىنىڭ مۇستەقىللىق، دېموكراتىك ھەرىكەتلىرىنى باستۇرۇش سىياسەتلىرىنى قوللىغان ۋە تارىختىكى قانخورلۇق ھەرىكەتلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن باش تارتمىغان. يەنى 1881 -. يىلى چار روسىيەسى «خىتاي - روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى ساتقان بولسا، 1876 - يىلى يەنە ياقۇپ بەگنىڭ مۇستەقىل «يەتتە شەھەر دۆلىتى»نى مەنچىڭ ئىمپېرىيىسىدىن ئالىدىغان مەنپەئىتىنىڭ قۇربانى قىلىۋەتكەن ئىدى. ئوخشاشلا قانخور ستالىن ھۆكۈمىتىمۇ 1944 - يىلىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنى باشتا قوللاپ، كېيىن گومىنداڭچى خىتاي ۋە 1950 - يىلى كوممۇنىست خىتاي بىلەن تۈزگەن دوستلۇق شەرتنامىسىگە قۇربان قىلىۋەتتى. قولىغىزدىكى بۇ «سىرلىق سۇيىقەست ۋەھشىيانە قانخورلۇق» ماۋزۇلۇق تارىخى ئەسلىمە مانا شۇ قېتىملىق قانلىق ھەرىكەتنىڭ پولاتتەك دەلىلىدۇر. شۇ يىللاردىن بۇيان، بۇ ئىككى قانخور يەنىلا بىرلىشىپ قاتىللىق بۇلاڭچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئىزچىل ھالدا داۋاملاشتۇرۇپ كەلمەكتە. ئەنە يېقىندا ۋەتەن سىرتىدا ياشاۋاتقان 11 نەپەر مۇجاھىدىمىزنى ئىنتايىن نومۇسسىزلىق بىلەن «تېرورىست» دەپ ئېلان قىلدى.

بىز ئەبدىلئەبەت جانابى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە مۇناسىپ ھالدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ئۆسىۋاتقان ئېزىز ئانا يۇرتىمىزنى جان تىكىپ قوغداش بىلەن ئىلىم مەدەنىيەتتە تېخىمۇ يۈكسەلگەن ئاساستا ياشاشقا ئىمانىمىز كامىلكى، خۇددى قەدىرلىك رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ئەپەندى دېگىنىدەك بىزگە جانابى ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق تاشقى كۈچنىڭ نىجاتكارلىقى كېرەك ئەمەس ھەم ئۇلار نىجاتكار بولالمايدۇ. بەلكى قان ئىلىكىمىزنى ئىچكىنى ئىچكەن. بىزنى ۋەيران قىلىپ يوق قىلغىنى قىلغان. بۇنى نورمال ھەرقانداق ئۇيغۇر ئېسىدە چىڭ تۇتىشى لازىم. دېمەك بىز خىتاي، روس ۋە باشقا قانخور تاجاۋۇزچى كۈچلەرنىڭ ھىيلە نەيرەڭلىرىگە ۋە تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم. بۇ بىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان ئىمان ۋە ۋىژدان مەسئۇلىيىتىمىز ئەلۋەتتە. يوقالسۇن تارىخى ۋەھشىيانە قانخورلۇق بىلەن تولغان ئەڭ ئەشەددى مۇستەملىكىچى توپماس بۇلاڭچى ۋە دۇنيا بۇيىچە بىرىنچى نومۇرلۇق تېررورىست روس ۋە خىتاي...

خۇنرىزلىك

بۇ ناھايىتى پىنھان تۈزۈلگەن قانخورلۇق يىقىن ئۆتمۈشتە، - بىز تېخى بەكمۇ ئۇزاقلىشىپ كەتمىگەن، ئەسرىمىزنىڭ 1949 - يىلى باش كۈز ئېيىدا سادىر بولدى.

ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى، مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق باش قوماندان گېنېرال لېتنانت ئىسھاقبەگ مونونوپ، باش قوماندان ئورۇنباسارى گېنېرال مايور دەلىلقان سۇغۇربايوپ، ھۆكۈمەت ئەزاسى ئابدۇكېرىم ئاbباسوپ، ئىش باشقۇرغۇچىلار غېنى كېرىموپ، ئابدۇرشىت ئىمىنوپ، مەدەنىيەت ئۇيۇشما خادىمى لوجىز ھەمدە ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مەخسۇس مۇھاپىزەتچىسى ئوسمانجان ناسىرلار ستالىن ۋە ئۇنىڭ گۇماشتىلىرى تەرىپىدىن ماۋزېدوڭ بىلەن كېلىشىلگەن ھالدا ئۇستىلىق بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان تېررورلۇقنىڭ قوربانى بولۇشتى.

40 يىلدىن ئاشتىكى، بۇ قاتىللىق پاجىئەنىڭ سىرى ئېچىلمىدى. نادامەتلەر بولسۇنكى شۇ دەۋىر ۋەزىيىتىنىڭ قاباھىتى ۋە ھاكىمىيىتىنىڭ بىيوگراتىك دېكتاتورىسى --- ئىجتىمائى ئاڭنىڭ تەقىپ قىلىنىشى ۋە ئىككى قارا كۈچ ---

AltunOq

سوۋېت، خىتاي غايىۋى بىرلىكى مانا شۇ ئادالەتسىزلىكنىڭ نىقابىنى يىرتىپ تاشلاشقا ئىمكان بەرمىدى.

خىرىستىئان ئىلاھىياتچىسى ئاۋگوستىننىڭ «غەپلەتتە ياتقان خەلقنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تارىخىنى ئويغات!» دېگىنى مىڭ كەررە ھەقىقەت ئىدى. ناھايىتى ئېغىر تەقىپتە، غەپلەتتە قالغانلىقىمىزدىن ھەسرەت، نادامەتلىرىمىز، جەبرى -- ئەلەملىرىمىز قەلبىمىزدىن تاشقىرىغا چىقماي بۇرۇختۇم بولۇپ قالغان ئىدۇق.

ئاشكارىلىقنىڭ شاراپىتى بىلەن، ئۇيغۇرلار ئېلىنىڭ ئاددى پۇقراسى، شۇ تۇپراقنىڭ بىر پەرزەنتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن يۈرەكتىكى دەرتلەرنى تۆكۈش، ئىچكى تۇيغۇلارنى ئوچۇق - ئاشكارا بايان قىلىشنى مانا 42 يىلنى ئۆتكۈزۈپ جەزىم ئەتتىم.

* * * * *

قانخورلۇقنىڭ باشلىنىشىنى ۋەقەگە بىۋاستە ئىشتىراك ئەتكەن ئېتىبارلىق شەخستىن ئاڭلايمىز.

سوۋېت رازۋېتچىكى غۇلجا شەھىرىدىكى چوڭ شپاخانىنىڭ يېتەكچى ۋىراچى (1945 - 1948) ھەممىگە تونۇلغان ھاكىم جاپپار 1976 - يىلى كۈزدە تاشكەنتتىكە تەشرىپ قىلغاندا ماڭا تۆۋەندىكىلەرنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى:

-- موللا ئاسىم ساڭا بىر مەخپىيەتلىكنى ئېيتىشنى

قارار قىلدىم. بىلىسەنكى، يېشىم ئانچىگە بېرىپ قالدى. ساقلىنىشىمۇ جايىدا ئەمەس. تەسادىپلار بىلەنمۇ، ياكى بەندىلىك قىلىپمۇ بۇ مەخپىيەتلىك مەن بىلەن كىتىپ قالمىسۇن، ئۇچاغدا روھىم تىنىچ بولمايدۇ. شۇ مۇددىئادا بار ھەقىقەتنى ئېيتىپ ئىچىمنى بوشىتىۋالاي، شۇنچىلىك ئىچىمدىن كۆيۈپ كۆل بولغىنىم يېتەر....

1949 - يىلى 24 - ئاۋغۇست كۈنى ئەتىگەندە ئۆيۈمگە (فرونزى شەھەرى ئا. ب)پولكوۋنىك دەرىجىلىك بىر ئۇرۇس (ھەربى ۋە پۇقراچە كىيىنگەن) كىرىپ كەلدى. سالاملاشقاندىن كېيىن، تەكەللۇپ بىلەن: «سىزنى ئالماتوغا چاقىرۋاتىدۇ، ماشىنا تەييار» دېدى. ئۇرۇس مىللىتىگە مەنسۇپ پولكوۋنىكنىڭ تۇرقى تومباتى بەكمۇ جىددى، پۇقرا كىيىمىدىكى شەخسنىڭ قىياپىتىدىن رازۋېت خادىمى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. بىز ھەربىيلەرنىڭ كېچىك ۋېللىس ماشىنىسىدا ئالمۇتا شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. بەش سائەتكە سوزۇلغان سەپىرىمىز جەريانىدا تۇرمۇشتىكى ئاددى ۋەقەلەر ماۋزۇسىدا قىسقا سۆھبەتلەر بولغىنىنى ئىستىسنا قىلساق مېنى كىم؟ نېمە زۆرۈرىيەت بىلەن چاقىرغانلىقى ھەققىدە بىرەر ئىشارەت بولغىنى يوق. بەربىر ئېنكۋېدي(دۆلەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى ئا. ب) چاقىرغانلىقىنى ھېس قىلاتتىم. راستىنلا شۇنداق بولدى. ماڭا ياخشى تونۇش ئېنكۋېدي مەھكىمىسىنىڭ ھويلىسىغا كىرگىنىمدە، غېنى كېرىمۇپقا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ ياش بىر

يىگىتكە ئىمىلەرنىدۇ تاپىلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى. ماشىنىدىن چۈشۈپلا غېنى كېرىمۇپتىن: «ئەپەندىم كەلدىمۇ؟» دەپ سورىدىم. ئۇ، «ھە! ئەپەندىم شۇ يەردە» دەپ قىسقىچىلا جاۋاب بەردى ۋە مەن بىلەن سەممى كۆرۈشتى. خوشاللىق تۇيغۇغا چۆمۈلدۈم. ئىچكىرىگە، ھەشەمەتلىك ئىمارەتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە كۆتۈرۈلدىكەنمەن. رەھبەر خانىسىدا ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبەگ ۋە دەلىلقانلارغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇلار ئۇزۇن ئۈستەلنىڭ ئوڭ قانىتىدا جاي ئېلىشىپتۇ. سول قانىتىدا ئىككى ناتونۇش يۇقرا كىيىمدىكى كىشىلەر ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بىر خىتاي كىشى (ئۇنى ھېچ كۆرمىگەنمەن)، ئىشىكتىن كىرگەن ئوڭ تەرەپتە ئابدۇرشىت ئىمىنوپ ئورۇن ئاپتۇ. مەن سەممى سالام بىلەن ئۇلارنىڭ ھال - ئەھۋالىنى سوراۋاتقىنىمدا غېنى كېرىمۇپ كىچىك بىر پاپكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى - دە، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئىگەللىدى. مەن غۇلجىدىكى تونۇش - بىلىشلەر، بولۇپمۇ ماڭا كۆپ راپاۋەتلەر كۆرسەتكەن غېنى باتۇرنىڭ سالامەتلىكىنى (ئۇ 1945 - يىلى ئارشاڭدا يارىدار بولغان ئىدى) سوراۋاتقىنىمدا، يۇقرىدا ئولتۇرغان ئورۇس مىللىتىگە مەنسۇپ باشلىق سۆزۈمنىڭ بېلىگە تەپتى:

-- يولداش ھاكىم جاپپارېۋىچ، خىتاپ قىلدى ماڭا تىكىلىپ جىددى قىياپەتتە، -- غۇلجىدىن كەلگەن ۋەكىللەرنى سىز ياخشى تونۇيسىز. بىز بىر قانچە مەسىلە بويىچە سۆھبەتلەشمەكچىمىز. سىز خالىسانە خىزمەت -- تەرجىمانلىق

قىلىپ بەرسىڭىز خۇرسەن بولار ئىدۇق.

- بىجانىدىل - دەپ جاۋاب بەردىم مەن.

مەن موسكۋادىن كېچىلا ئۈچۈپ كەلدىم. ئىسىم... فامىلەم... (ئىسمىدىن چېقىپتۇ) يېڭى خىتاي رەھبەرلىكى بىلەن كېلىشىمگە ئاساسەن بۇ ۋەكىللەر پېكىنگە (بېيجىڭغا) بېرىپ 1 - نۆۋەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشكە قاتنىشىشى كېرەك. بۇ كېڭەش كۈن تەرتىۋىگە قويىلىدىغان مەسىلىلەر ۋە شۇ مەسىلىلەرگە بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىز قانداق بولىشى ھەققىدە بىر پىكىرگە كېلىشۋېلىشىمىز كېرەك. مەن ئۇلۇق داھىمىز يولداش ستالىننىڭ كۆرسەتمىلىرىنى بىجىرىش ۋاكالىتىگە ئىگىمەن. شۇ نەرسە بىزگە مەلۇمكى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىدە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېلان قىلىنىشى ۋە خىتاي ھۆددۆدىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى ئاساسىي مەسىلە بولىدۇ. ۋەكىللىرىمىز بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىنى، مۇناسىۋەتلىرىنى بايان قىلىشى ۋە نىھايەت موسكۋانىڭ پوزۇتسىيىسىنى ئاساسىي دەستۇر قىلىشىمىز شەرت ۋە لازىم.

مەن بۇ سۆزلەرنى بىرمۇ بىر تەرجىمە قىلىپ بەردىم. ئەخمەتجان قاسىمى ۋە غېنى كېرىمۇپلار تەرجىمىگە ئېھتىياج سەزمىگەن ھالدا دىققەت ئېتىبارى بىلەن بىر نەرسىلەرنى خاتىرلەپ ئولتۇراتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مېنىڭ تەرجىمەمنى خىتاي كىشىگە خىتاي تىلىدا يەتكۈزەتتى.

قېنى، يولداش ئەخمەتجان قاسىمۇۋ، -

سۆزىنى داۋاملاشتۇردى موسكۋادىن كەلگەن ۋاكالەتلىك رەھبەر، ئېيتىنچۇ، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىدە «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس ئۆلكىسى» دېگەن تىزىس ئوتتۇرىغا قويۇلسا، قانداق ئىپادە بىلدۈرىسىز؟

ئەخمەتجان قاسىمى ھۆر، مۇستەقىل، مۇزەپپەر ئۇيغۇرىستان دەۋاگىرى سۈپىتىدە ئىچكى تۇيغۇلىرىنى ئېنىق، ئوچۇق ئىزھار قىلدى:

ئۇيغۇرىستانغا مۇستەقىل، ئۆز ئۆزىنى باشقۇرۇش ھوقۇقى بېرىلىشى، بۇ ھوقۇقنى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئېتىراپ قىلىشى شەرت.

رەھبەرگە ئەخمەتجان قاسىمنىڭ سۆزلىرىنىڭ مۇتلەقا ماقۇل چۈشمىگەنلىكىنى ئۇنىڭ قىياپىتىدىن، قولىدىكى قەلەمنى ئۈستەلگە ئۇرۇپ تۇرىشىدىن بىلگىلى بولاتتى. ئۇ ئۆزىنى مەغرۇر تۇتقان ھالدا سۆز باشلىدى:

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا گېتلىر پاشىزمىنى يەنجىپ تاشلىدۇق. ئەينى ۋاقىتتا خىتايغا قارشى ئۇرۇش قىلغان ۋە بىزگە جىددى خەۋپ تۇغدۇرغان ياپون مىللىتارىزمىنى تەسلىم قىلدۇردۇق.

يېڭى خىتاينىڭ ئازاتلىقى ۋە بىر پۈتۈنلۈكى ھازىرقى دەۋرنىڭ ئەڭ زۆرۈر تەلىۋىدۇر. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنىشى، دۆلەت بايرىقى ۋە گېرىبىنىڭ نامايىش ئېتىلىشى چوڭ تارىخى ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. تارىختا «شىنجاڭ غەربىي ئۆلكە، خىتاينىڭ غەربىي ئۆلكىسى» دەپ

قەيت قىلىنغانلىقىنى ئېنكار قىلىپ بولمايدۇ. بىز: «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس ئۆلكىسى» دەپ ھېساپلايمىز. بۇ ئۆلكىدە گومىنداڭ ئىستىبداتى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ، مەھەللى خەلقلەرنى تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئېزىپ، خورلاپ كەلگەنلىكىدىن ئىنقىلاب پارتلىدى. بۇ مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىغا ئاساسلىق ياردەمنى بىز كۆرسەتتۇق. بىز قورال - ياراق بەرمىسەك، ھەربى يۆنىلىشلەرگە رەھبەرلىك قىلمىساق، ھەربى قىسىملارنى، سىياسى رەھبەرلەرنى ياردەمگە كىرگۈزمىسەك بۇ ئىنقىلاپ غەلىبە قىلالمايتتى. شىنجاڭدا ئۈچ ۋىلايەت ئازات بولدى. 11 ماددىلىق بىتىم ئىمزالاندى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە بىزنىڭ ياردىمىمىز، مەدىتىمىز ئاساسى ئورۇن تۇتىدۇ. قىسقىسى، ئۇيغۇرلار نېمىنى تەلەپ قىلىشقان بولسا، بىز شۇ تەلەپلەرنى تولۇق قاندۇردۇق. كۆپ قان تۆكۈلدى. شۇنداق ئىكەن، «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس ئۆلكىسى» دىگەن مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلسا، ئېتىراز بىلدۈرۈش ھېچ قانداق پايدا بەرمەيدۇ. يېڭى خىتاي شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ بەختىيار كېلىچىكى ئۈچۈن رەھنامە بولغۇسىدۇر.

مەن بۇ سۆزلەرنى جۈملىمۇ جۈملە، ئەينەن تەرجىمە قىلىپ بەردىم.

موسكۋا رەھبىرىنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە قىلدى يۇقىراچە كېيىنكەن قازاق رەھبەر:

ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى تەمىن

ئەتكەن سوۋېت خەلقى تىنچ ئىجادى هاياتقا، دۆلەتنى قايتىدىن تىكلەشكە ئۆتتى. خىتاي ئازاتلىق ئۇرۇشىمۇ ئۇزاق داۋام قىلىپ، ئاخىرى غالىبىيەت بىلەن ئاياقلاشتى. گومىنداڭ ۋە گوڭچەنداڭ تەرەپتىن مىليونلىغان كىشىلەر قۇربان بولدى. ئەمدىلىكتە خىتاي خەلق دېموكراتىك هاكىمىيىتىنى تىكلەش، ئەركىن نەپەس ئېلىش دەۋرى باشلاندى. خىتاي خەلق دېموكراتىك هۆكۈمىتى «شىنجاڭ» خەلقىنىڭ ئارزۇ ئارمانلىرىنى قاندۇرىدىغانلىقىغا ئىشىنىش كېرەك. بۇ دېمەك، «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس غەربىي ئۆلكىسى» دېگەن ئۇيغۇرنى ئاڭغا سىڭدۈرۈپ، دوستلۇق، قېرىنداشلىقنى كۆچەيتىش زۆرۈر. خىتاي ئۇلۇغ مىللەت، ئەينى ۋاقىتتا ئاكا مىللەتتۇر.

قازاق رەهبىرىنىڭ سۆزى ئاياقلىشىشى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىنى ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنىڭ پاك نىيەتلىك پەرزەندىسى سۈپىتىدە تونۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ شانلىق تارىخى، مەدەنىيىتى، تىل - يېزىقى ۋە ئەدەبىيات - سەنئىتى ئىككى ئەسىردىن بۇيان بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، تەقىپ ئېتىلگەنلىكى، مەهەللى خەلقىنىڭ ئېتىقادى بوغۇپ تاشلانغانلىقى هەققىدە پاكىتلار بىلەن سۆزلەپ كەتتى. ئەخمەتجان قاسىمى تەرىپ ئەتكەن مۇدهىش ۋەقەلەرنىڭ قەلبلەرنى ئۆرتىگەنلىكى، دۆلەت بايلىقىنىڭ تالان - تاراج قىلىنغانلىقى، گۇناهسىز دىللارغا تىغ سانجىلغانلىقى، بىرەهىم، بىشەپقەت، شەيتان لەئىن قىياپىتىدىكى باسقۇنچىلار

ئۇيغۇرىستاننى «شىنجاڭ» (يېڭى تېپىلغان يەر، يېڭى ئۆلكە) دەپ ئاتىغانلىقى ۋە ئاقۇۋەت مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى قانۇنلاشتۇرغانلىقى ھەققىدە قايناپ - تېشىپ سۆزلەپ كەتتى. ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئىزتىراپقا تولغان قەلبىدە ئۆتكەنكى شەخسلەرگە نېسىپ بولمىغان ئېتىقاد، ۋەتەن ئازاتلىقى ئۈچۈن مەردانە كۈرەش قىلىش غايە يۈكسەكلىكى مۇستەھكەم ئىدى. بۇ يۈكسەكلىككە زامانىنى توغرا باھالاش كەلگۈسىگە ئۈمىدۋارلىق قاراش ئۈچۈن جۈرئەت - جاسارەت قوشۇلۇپ بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلغان ئىدى.

مۇستەبىتلىكنىڭ ئىجتىمائىيلاشقانلىقى، دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىنسان پىكىر - زىكرىنى ندا تۇيغۇلىرىنى بوغۇشتىن، ئېتىقادنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىشتىن، تىلنى ئىستېمالدىن چىقىرىشتىن، ئەركىنى بوغۇپ تاشلاشتىن ئىبارەت ئەشەددى قانخورلۇقتا كۆرۈلىدى. ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنىڭ ئەسىرى، سىياسىي رىقابىتى ھەربىي توقۇنۇشنى تەقەززا ئەتتى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئەنە شۇنداق ۋەزىيەتتە پارتلىدى. لېكىن ئىنقىلابنىڭ تىزگىنىنى خەلقنىڭ قولىدىن باشقىلار تارتىپ ئالدى.

- سىز «شىنجاڭ» ئاتالمىسىنى ئىستېمالغا كىرگۈزگەن ئىدىڭىزغۇ؟ - كەسكىن سوئال بىلەن ئەخمەتجان ئەپەندى سۆزىنى بۆلۈپ تاشلىدى. موسكۋا رەھبىرى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» نى سىز قۇرغان ئىدىڭىزغۇ؟

- ھە! مەن غۇلجىدىكى سوۋېت پاسونبېسترا باشلىقى دوباشىنىنىڭ قەتئىي تەلىۋى ۋە بۇيرىقى بىلەن شۇنداق نام قوللىنىشقا مەجبۇر بولغانمەن. ئەگەر بۇيرۇقنى بىجا كەلتۈرمىسەم ھاياتىم خەۋىپ ئاستىدا قالاتتى. بۇنى مەن چۈشىنىپ يەتكەنمەن. «شىنجاڭ» بولسا بولسۇن، لېكىن ۋەتەنىنىڭ ئازاتلىق يولىدىكى غايىۋى نىيەتلىرىم بەربات بولمىسۇن، دېگەن مەخسەتتە «ئىتتىپاق» نى تەشكىل قىلدىم. شەكىلدە ئەمەس، ئاساسىي مەزمۇندا چوڭ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كىرىشتىم.

شۇ دەقىقىدە گېنېرال لېتنات ئىسھاقبەگ مونۇنۇپ قايناپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

ئۇيغۇرىستانىنىڭ ھەر بىر پۇقراسى غايە، پىكىر ۋە قاراشلىرى ئۆز ئارا مۇشتەرەك بولغان. ئەنە شۇ «ئىتتىپاق» قا ئۇيۇشقان سولداتلاردۇر. كەلگۈسىدە ئىتتىپاق خەلق ئازاتلىق پارتىيىسىگە ئايلانغۇسىدۇر. شۇ چاغدا مىللىتارىست قوماندان زوزوڭتاڭ تەرەنىنۇم ئەتكەن «شىنجاڭ» ئۆز - ئۆزىدىن، تارىختىن ئۆچىدۇ.

بەس! - دېدى موسكۋا رەھبىرىنىڭ جەھلى چىقىپ، سەپسەتىۋازلىقنى يىغىشتۇرۇڭلار! شىنجاڭدا مىللىي ئىنقىلابنى بىز باشلاپ بەرگەنمىز. ئۇنىڭ نەتىجىسىنىمۇ بىز چىقىرىمىز. بىزنىڭ پىكىرىمىزگە قارشى چىقىش يوقىلىش دېمەكتۇر. سىز ئەخمەتجان قاسىماۋ سوۋېت ئىتتىپاقى تەربىيىسىنى كۆرگەن، موسكۋادا مەخسۇس كورسىنى

تامامىلىغان، ئۇلۇغۋار مەقسەتلەرگە خىزمەت قىلىشنى شەرەپ دەپ ئانـــت ئىچكــەنلىكىڭىزنى ئەســتىن چىقىرىۋاتىســىز. ھازىرقى ۋەزىيەت سىز ئۈچۈن ھەقىقى ئىمتىھان سىناقتۇر.

ـ ئىنسان قېتىپ قالىدىغان، بىر مۇقامدا ئىش كۆرىدىغان ماشىنا ئەمەس، قەتئىي دادىل جاۋاب بەردى ئەخمەتجان قاسىمى ـ سوۋېت تەربىيىسىنى كۆرگىنىم راست. سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئۇنىڭ تاشقى سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى جەزم ئەتكىنىممۇ راست. بۇنى ھاياتىم تارىخىدىن ئۆچۈرەلمەيمەن. ۋاقىتلاردا خاراپ بولغان مەملىكەت ئۇيغۇرىستاننىڭ ئاۋازى ئىچىگە چۆككەن ئىدى. پۈتۈن ئەتراپنى قورقۇتۇش، ئىزتىراپ، تەشۋىش، ئۈمىدسىزلىك چولغاپ ئالغان ئىدى. ئەمەلدارلاردىن قورقۇش، جاسۇس جاللاتلاردىن قورقۇش، ھاكىمىيەت ۋە تۈزۈمدىن قورقۇش، چەتئەل ئادەملىرىدىن قورقۇش دەھشەت سالاتتى. ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنىڭ كۆزلىرىدىكى نۇر، قەددىدىكى قۇدرەت، تىلىدىكى ئەركىنلىك، دىلىدىكى جۈرئەت، ئېتىقادىدىكى ئىشەنچ سۇنغان ئىدى. مەملىكەت خەلقى ئاللاھتىن باشقا ھېچ نەرسىگە ئىشەنمەس ئىدى. مەن ئۇيغۇرىستانغا قەدەم قويغىنىمدا تارىختا ھېچ كۆرۈلمىگەن پاجىئەلەرگە گۇۋاھ بولدۇم. گوروھ ـ گوروھ قاماش، قاتىللىق، سۈرگۈن ئەۋج ئالغان ئىدى. قەلبىم ئۆرتەندى، غەزەپ ـ نەپرىتىم قايناپ تاشتى. خەلققە پەقەت ئازاتلىق، مۇستەقىللىق كېرەك ئىدى، بۇ ئۈچۈن جاننى ئالقانغا ئېلىپ مەردانە كۈرەش قىلىشتىن باشقا ھېچ بىر يول يوق

AltunOq

ئىدى. شۇنداق كۈرەش ـ مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب ئىلقا رايونىدىن پارتلىدى. گومىنداڭچىلار كۆپ قوراللىق كۈچكە ئىگە بولسىمۇ خەلقنىڭ غەزىۋىگە قارشى تۇرالمىدى. مانا شۇ ئىنقىلاب مېنى تەربىيىلىدى، ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. 1947 - يىلى ئۇيغۇرىستاننىڭ قىشلاق، ۋىلايەت، شەھەرلىرىنى ئارىلاپ چىقتىم. خەلقنىڭ قەلبىگە قۇلاق سالدىم. ئەسرى زۇلۇمنىڭ پاجىئەلىرى مېنىڭ ئېتىقادىمنىمۇ، چۈشەنچەمنىمۇ تۈپتىن ئۆزگەرتىپ تاشلىدى، ھاياتقا پۈتۈنلەي باشقىچىلا قاراشقا مەجبۇر بولدۇم. ئۆتمۈشتىكى قاراشلىرىمنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتىم. ئۇيغۇرىستاننىڭ پەرزەنتى بولۇشتەك ئۇلۇغۋار غايىگە ئىگە قىلدى. ئەمدىلىكتە بۇ غايىدىن قايتىش خائىنلىقتۇر. ئۇلۇغ گىروزىن شائىرى تاراس شېۋچېنكو «كىمنىڭ ئۆز ئانا يۇرتىغا مۇھەببىتى بولمىسا، ئۇنىڭ قەلبى مېيىپ، مېيىپتىنمۇ قاششاقتۇر» دېگىنىنى ئەسلەش جائىز دۇر.

بەس! خىتاب قىلدى موسكۋا رەھبىرى. ـ ئىسھاقبەگ ئىككىڭلار بىلەن ئالاھىدە سۆزلىشىمىز. قېنى، سىز گېنېرال مايور يولداش دەلىلقان ئېيتىڭچۇ، «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس ئۆلكىسى» دېگەن مەسىلە قويۇلسا، قانداق پىكىردە بولىسىز؟

مەن ئەخمەتجان قاسىمىنى قوللايمەن. بىزنىڭ غايىۋى نىيەتلىرىمىز بىر ۋە ئۆزگەرمەستۇر.

ھەم ـ كۆزلىرى چاقناپ كەتكەندەك بولدى موسكۋا

رەھبىرىنىڭ، ھەممىڭلا بىر قازاندا قايىنغان ئىكەنسىزلەر، دە - قېنى كۆرىمىز.

يولداش ئاباسوپ سىز نېمە دەيسىز؟

- يېڭى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى بىر پۈتۈن دۆلەتنى دېموكراتىك ئاساستا قايتا قۇرىدىكەن، شىنجاڭ خىتاينىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان ھالدا مۇختارىيات تەمىن ئېتىلسە ئەينى مۇددىئا بولاتتى.

ئاباسوپنىڭ جاۋابىدىن موسكۋا رەھبىرىنىڭ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈردى.

سىز يولداش لوجىژ پىكرىڭىزنى بايان قىلسىڭىز؟

مەن يولداش ئاباسوپنى قۇۋۋەتلەيمەن. شىنجاڭدىكى خىتاي كوممۇنىستلار پارتىيىسى تەشكىلاتىنىڭ ئاساسىي مەقسىتىمۇ شۇ.

ماقۇل پىكىر دىدى، موسكۋا رەھبىرى ۋە ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يېنىدا نېمىنىدۇ بىر نەرسىلەرنى پاپىكىدىن ئېلىۋاتقان غېنى كېرىمۇپقا كۆزى چۈشۈپ، تەكەببۇرانە:

سىزنىڭ پىكرىڭىزنىمۇ بىلەيلىچۇ؟ دېدى.

بۇ نەجىپ پەزىلەتلىك كەمسۇقۇم يىگىتنىڭ نامىنى موسكۋا رەھبىرى تىلغا ئالماستىن كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇقۇمۇشلۇق غېنى كېرىموپ سالماقلىق بىلەن دانە - دانە سۆزلەپ جاۋاب بەردى:

- ئۇيغۇرىستان بەشەرىيەت ئەقىل چەشمىسى كۆز ئاچقان، بۈيۈك ئەللامىلار، مۇتەپەككۇرلار، شائىر - يازغۇچىلار،

دانىشلەر، باخشىلار، سەنئەتكارلار شان - شۆھرەت تاپقان ئەۋلىيالار مەملىكىتىدۇر. دۇنيا مەدەنىيىتى تارىخىدا ئۇنىڭ ئورنى ئالاھىدە دۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قېلىشى، ئۆزىگە ئۆزى ھاكىم بولىشى كېرەك. چەتكە بېقىنىپ ياشاش ئەمدى مۇمكىن ئەمەس، ئىجتىمائىي ئاڭ ئويغاندى. ئازات بولىشى كېرەك. مەن ھۆرمەتلىك ئەخمەتجان قاسىمىنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيمەن.

موسكۋا رەھبىرى «بۇ شۇمتەكنى ئەخمەتجان قاسىمى بىھۇدە ئەگەشتۇرۇپ يۈرمىگەن ئىكەن، دە» دېگەن خىيالغا كېلىپ قالدى. ۋەقەنىڭ ئەھۋالىدىن بىر خۇلاسىگە كەلگەن رەھبەر ئابدۇرشىت ئىمىنوپتىن پىكىر سوراشنى مۇۋددىئا ئەتمىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ جاۋابىدىن كېيىن، ئەخمەتجان قاسىمىنى (شۇ قاتاردا ئىسھاقبەگ ۋە دەلىلقانىنمۇ)ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ راۋاجىدىن ئارقىدا قالغان، ئۆزاق كەلگۈسىگە قاراپ توغرا خۇلاسە چىقىرالمايدىغان كالتە پەم شەخسلەر سۈپىتىدە ئەيىبلەشكە، ھەتتا ھاقارەتلەشكە ئۆتتى:

- ئاش بەرگەن قازانغا توكۇرمەسلىك كېرەك. سوۋېت ئىتتىپاقى جاھاندا بىرىنچى سوتسىيالىستىك قۇدرەتلىك دۆلەت. پۈتكۈل دۇنيا پورولتارياتلىرىنىڭ داھىلىرى لېنىن، ستالىن، جاھان خەلقلىرىنىڭ ئۇلۇغ يول باشلىغۇچىلىرىدۇر. ئۇلۇغ داھىمىز ستالىن دەۋرىمىزنىڭ لېنىنىدۇر. سونىماس قۇياشىمىزدۇر. بىز بۇ قۇياشىمىزنىڭ پارلاق نۇرىدىن بەھرە ئېلىپ پارلاق كەلگۈسىگە قەدەم تاشلىدۇق. خىتاي

ھۆكۈمىتىمۇ ستالىن قۇياشىدىن بەھرىمەندۇر. ئۇنىڭ مېھرى ـ مۇھەببىتىگە، رەھنەمالىقىگە مۇھتاجدۇر. سىلەر كىم سىلەر؟ بىتايىن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قۇرۇق سەپسەتىلىرىگە ئۇسۇل ئوينىغانلار سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ، ئۇلۇغ داھىمىز ستالىنىنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرايسىلەر. بۇ گۇناھنى بىز ھېچ قاچان كۆچۈرەلمەيمىز. «شىنجاڭ» خەلقى ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىرى يېڭى خىتاي ھۆكۈمىتىنى تەن ئېلىپ، ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە بەختىيار ياشىمىقى، ئۆز بەختىنى تاپمىقى كېرەك. بۈيۈك خىتايسىز بەختىيار كېلىچەك بولمايدۇ. سوۋېت خىتاي دوستلىقى مانا شۇ مەقسەتلەردە تىكلەنگەن.

موسكۋا رەھبىرىنىڭ سۆزى تۈگە تۈگىمەيلا ئەخمەتجان قاسىمى سۆزلەپ كەتتى:

ئۇيغۇرىستاننىڭ جاھان مەدەنىيىتى تارىخىدىكى ئورنىنى ساقلاپ قېلىش، مۇستەقىل تەرەققى قىلىشنى تەمىنلەش، شانۇ شۆھرىتىنى تىكلەش ئەينى ۋاقىتتا سوتسىيالىزم قۇرۇش بىزنىڭ ئەينى مۇددىئايىمىزدۇر. بۈيۈك خىتايسىز بەختىيار كېلىچەك بولمايدۇ ياكى ئۇيغۇرىستان خىتايسىز نەپەس ئالالمايدۇ، دېيىش لېنىنىزمغا زىت قاراشتۇر. لېنىن ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش شۇئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدىغۇ؟

موسكۋا رەھبىرىنىڭ جەھلى چىقىپ ئۈستەلنى ئۇرۇشقا باشلىدى.

بۈيۈك داھىمىز ۋ. ئى لېنىن «شەرقتە بۈيۈك خىتاي

بىلەن دوست بولماي تۇرۇپ جاھان سوتسىيالىزمىنى قۇرغىلى بولمايدۇ» دېگەن. سەنلەر لېنىنىزمنى چالا پۇلا ئۆگىنىۋېلىپلا چۇقان كۆتۈرۈشىسەن، لېنىنىزم - رېئالىزم دېمەكتۇر. ۋەقەلىك بىلەن ھېساپلاشماسلىق لېنىنىزمگە مۇتلەقا زىت مەيكۇرە، گەپ تامام.

موسكۋا رەھبىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇيلاق بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى ۋە موسكۋانىڭ سۆزىدىن چىقماسلىققا، موسكۋا بىلەن نەپەس ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. دەۋەت قىلدىلا ئەمەس، مەجبۇرلىدى. ئەتىگەن سائەت 10 دا باشلانغان سۆھبەت كەچ سائەت 22 گىچە قاتتىق كايىشلار، سۆكۈشلەر، دوق قىلىشلار، قورقۇتۇشلار بىلەن داۋام قىلدى. بەربىر ئەخمەتجان قاسىمى ئۆز پىكرىدىن، غايىسىدىن قايتمىدى. كەسكىن مۇنازىرىلەر، تالاش - تارتىشلار، ھوقۇق ئىشلىتىشلەر، كەمسىتىشلەر ئەخمەتجان قاسىمنى ئۆزگەرتەلمىدى. بۇ غەيرىي قانۇنى سوراقتا ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبەگ، دەلىلقان، غېنى كېرىموۋ، ئابدۇرشىت ئىمىنوپ (ئۇ پىكىر ئېيتمىغان بولسىمۇ لوقما تاشلاپ تۇرغان ئىدى)لارنىڭ پەلسەپۋى قاراشلىرى ۋە ئۇيغۇرىستان خەلقلىرى ئۆز ئەركىگە ئۆزى ئىگە بولۇش، مۇستەقىل مەملىكەتكە ئۆزى ھاكىم بولۇش شەرت ۋە قانۇندۇر، دېگەندىن ئىبارەت بولدى. ئۇلار ئۆز تەقدىرلىرىگە قانچىلىك مالامەت، قانچىلىك ھاقارەت ۋە قانچىلىك قىناقلار بولىشىدىن قىلچىمۇ چۆچۈپ كەتمىدى، دادىل تۇرۇشتى.

AltunOq

مەن (ھاكىم جاپپار - ئا. ب) تەرجىمانلىق ۋەزىپىسىنى بىجىردىم. ئۆزەمدىن بىرەر پىكىر، بىرەر ئېغىز قوشۇمچە سۆز -- ئىبارە قوشمىدىم. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ سوئال - جاۋابلىرىنى ئەينەن بايان قىلدىم. ئاقىۋەت سۆھبەت بىر خۇلاسىگە كېلىنمەي توختىدى. ئەتە - ئۆگۈن نېمە بولىشىنى بىلمىدىم. مېنىڭ پىرونزىغا قايتىشىمغا ئىجازەت بېرىشتى. ئېيتىش كېرەككى، بۇ سۆھبەتنىڭ مۇتلەق مەخپىيلىكى، ھەر قانداق شارائىتتا ئاشكارىلانماسلىقى، ئەگەر بىرەر تىۋىش چىقىپ قالغۇدەك بولسا، بېشىم كېتىدىغانلىقى ھەققىدە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇلۇپ تىل خەت ئېلىشتى. مېنى يەنە شۇ پولكوۋنىك پىرونزىغا ئېلىپ قايتىدىكەن. 290 كېلومېتىرلىق مۇساپىنى قىزىل قىيامەت بىلەن باستىم. «قەيەردە مېنى ئېتىپ تاشلايدىكىن!» دېگەن مۇدھىش خىيال بىلەن مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلىپ نەپەس ئالدىم. مانا شۇ «ئۇھ» 27 يىلدۇركى، يۈرۈكۈمدە پىنھانە ھالدا داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ھېچ كىمگە تىنمىدىم. ئەمما ئۆزەمدىن ئۆزەم يېنىپ، كۆيۈپ كۈل بولۇپ، «ئۇھ» تارتىپ كېلىۋاتىمەن. ئەمدى چىدامىم تۈگىدى. سەن مېنى توغرا چۈشەنگىن، دە - مەن بەندىلىك قىلىپ قالسام ئەڭ بولمىغاندا قەبرىمگە بېرىپ بۇ دەھشەتلەرنى ئاشكارا قىلساڭ، روھىم تىنىچ بولىدۇ. باشقا ئىلاج يوق. مەن ساڭا ئىشىنىمەن.

ھاكىم جاپپار 10 يىل ئېغىر كېسەل بولۇپ، بۇ كېسەللىك ئۇنىڭ قەددىنى پۈكتى، تىلىنى كەمتۈكلىدى.

لېكىن ئۇ بۇ ناھايىتى پىنھان تۇتۇلغان قانخورلۇقنى تالانتلىق شائىر ۋە ژورنالىست ئابدۇغۇپۇر قۇتلۇققا (ئۇ خىزمەت بىلەن پىرونزىغا بارغىنىدا) ئازدور كۆپتۇر سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. 1990 - يىلى كۈزدە ھاشىر ۋاھىدى ھاكىم جاپپارنى سوراقلاپ بارغىنىدا بۇ قانلىق پاجىئەنى مادارى كېلىشىچە سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى ۋە ئۈچ كىشىلىك گۇۋاھلار ئىشتىراكىدا كاستقا يېزىپ ئالغانلىقىدىن خەۋەردار بولدۇم. ھاشىر ۋاھىدىنىڭ ئېيتىشىچە، ئالمۇتادىكى سوراق سۆھبىتىگە «شەرقىي تۈركىستان خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى مارشال ئېلىخان تۆرىگە مەسلىھەتچى بولغان مۇخسىن ئابدۇللىنمۇ قاتناشقان ئىكەن. ھاكىم جاپپار بىلەن مۇخسىن ئابدۇللىن قەدىناس دوست، غايىۋى مەسلەكداش بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى ناجىيە ۋەقە سادىر بولۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغانمۇ، ماڭا مۇخسىن ئابدۇللىن ئىشتىراكنى ئېيتمىغان ئىدى. كېيىنكى سۈرۈشتۈرۈشلەردە ھاشىر ۋاھىدىنىڭ مەلۇماتىنىڭ توغرىلىقى ھەتتا ئەڭ كونا رازۋېتچىك مەنسۇر ئەپەندى (مەنسۇر روزىيېۋ) مۇ قاتناشقانلىقى مەلۇم بولدى. ئەپسۇسكى، بۇ ئىككى شەخسى بۇ پىنھانە قانخورلۇقنى پاش قىلماي، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىشتى.

* * * * *

بىز بۇ سۆھبەتنى ھەرگىزمۇ بىھۇدە قەلەمگە ئالمىدۇق. كېيىنكى دەۋردىكى ئۆزىنى ئۆزى پاش قىلىپ ئېلان قىلىنغان ماتېرىياللار، خەلق ئىچىدىكى گەپ ـ سۆزلەر ۋە شۇبھىلەر بۇ سۆھبەت قانلىق تېرروزلۇقنىڭ باشلىنىش بولغانلىقىنى كۆرسەتتى.

ستالىنىزم ـ چەتئەل كىشىلىرىنىڭ مىللىي ئىدراكىغا، ۋەتەننى سۆيۈش ئەخلاقىغا، تارىخ، كېلىچەك ئالدىدىكى مەسئۇلىيەتنىڭ يىلتىزىغا پالتا ئۇرىدىغان سىياسەت ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىق ۋە پاكلىنىش دەۋرى ئىسپاتلاپ بەردى. ستالىنىزمنىڭ دەھشەتلىك قورقۇنچى تىرىك ۋىژدانىنى ئاسارەتكە سالغان ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق مىللىي رەھبەرلىرىمىزنى ئالمۇتاغا چاقىرىۋېلىپ تەھقىرلىگەن، ھاقارەتلىگەن، «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئۆلكىسى» دەپ مەجبۇرلىغان رەھبەرلىكنىڭ نېمىنى مەقسەت قىلغانلىقىنى بىز ئەمدىلەتىن چۈشىنىۋاتىمىز. ھايات قانۇنى شۇنداقكى، ھەرقانداق پاجىئەنىڭ ئىپتىدائى سەۋەبى بولغىنىدەك، ئىنتىھاسى ـ ئاقىۋىتىمۇ بولىدۇ. مەلۇمكى تارىخنىڭ نىگاھى روشەن.

بۇ قانۇنسىزلىقنىڭ يۈز بەرگىنىگە يېرىم ئەسىرگە يېقىن بولسىمۇ، بەزىبىر ئىمانسىز رەھبەرلەر تا بۈگۈنگىچە بىرەر ئېغىز سۆز ئاچماي ئىچىدە ساقلاپ كەلدى. بەزىلىرى بولسا ساقلىغىنىچە بۇ دۇنيادىن كەتتى.

ئەھلى مۇمىنلەرنىڭ ئاغزىدا «ئەخمەتجان قاسىمى

باشلىق مىللىي رەھبەرلىرىمىزنى سىتالىننىڭ گۇماشتىلىرى ئۆرۈپ، قىيناپ ئۆلتۈرگەنمىش» دېگەن سۆزلەر ئېغىزدىن ئېغىزغا ۋە مىللىي چېگرالاردىن ھالقىپ كۆچۈپ يۈردى.

1949 - يىلى مارت ئېيىدا غۇلجا شەھىرىدىكى ئۈ ق ق (ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز) كۇلۇبىدا سەيپىدىن ئەزىزى زىيالىلار جامائەتچىلىكىگە: «ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلىرىمىز ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ ھالاك بولدى» دېگەن شۇم خەۋەرنى ئېلان قىلغىنىدا پۈتۈن ئەھلى زىيالىلار قان يىغلاپ ماتەم تۇتتى. شائىر ئابدۇرھىم يۈسۈپى: «يالغان، ئۆرۈسلار ئۆلتۈرگەن!» دەپ قاتتىق ئېتىراز بىلدۈردى. بۇ پىكىر قانچىلىغان زىيالىلار، شائىر ۋە يازغۇچىلارنى قاتتىق شۈبھىلەندۈردى. كۆپچىلىك زىيالىلار، رەھبىرى خادىملار ۋەقەنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئاڭلاپ يەتمىگەنلىكتىن بىرەر ئارتۇقچە كەلىمە ئېيتىپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلىشتى. ئۆتمۈشتىكى پاجىئەلەردىن خەۋەردار بولغان ئايرىم شەخسلەر خوجىنىياز ھاجى، ئېلىخان تۆرە سوۋېت رازۋېتچىكلىرى تەرىپىدىن تەقىپ ئېتىلگەنلىكىنى، خوجىنىياز ھاجىنى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسى ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆجۈقتۇرغانلىقىنى، ئېلىخان تۆرىنى بىر كېچىدىلا ئوغۇرلاپ كېتىپ تاشكەنتتە نەزەربەنت قىلغانلىقىنى ئەسلەشتى. بەرىبىر ئايروپىلان پاجىئەسى ئەمەس، قانداقتۇر سىرلىق قاتىللىق يۈز بەرگەنلىكىنى ھېس ئېتىشەتتى.

رازۋېت مەلۇماتلىرىغا ئېتىبار قىلىدىكەنمىز، شۇ

ۋاقىتلاردا (1948 - يىلى) بايقال كۆلى ئېتىكىدە خىتايغا كىرگۈزۈلىدىغان سوۋېت رازۋېت بۆلۈمى (ئۇنىڭ رەھبىرى پولكوۋنىك م. كاگانوۋىچ) جىددى پائالىيەت كۆرسىتىۋاتقان بولۇپ، مەلۇم سۇيىقەستلەر شۇ يەردە ئەمەلگە ئاشۇرۇلاتتى. شۇ قاتاردا «ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق مىللىي رەھبەرلەر شۇ يەردە قەتلى ئېتىلگەن» دېگەن گەپ - سۆزلەرمۇ قۇلاققا چېلىناتتى.

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب دەۋرىدە ئىلىم - پەن ۋە مەرىپەتنىڭ كۆپلىگەن ساھىپلىرى يېتىشىپ چىققان، مەسئۇل ۋەزىپىلەرنى بىجىرىۋاتقان ئىدىكى، ئۇتكۇر دىد، زېھىن بىلەن ۋەقەلىكنى گۇزۇتىشەتتى. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئەخمەتجان قاسىمغا بولغان مېھرى - مۇھەببەتلىرى چەكسىز ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ھەربىر ھەرىكەتلىرىدىن، سۆز ۋە ئېيتىلىشلىرىدىن زوقلىنىپ ئۇنىڭ ساغلىقى ئۈچۈن كۆيۈنەتتى. پاجىئە ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى ئۆرتەپ تاشلىدى. ئەسلىدە ئەخمەتجان قاسىمى باش بولغان ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى رويىختىنى غۇلجىدىكى سوۋېت پاسولستىۋاسى تۈزگەن بولۇپ، ئۇلارنى بېيجىڭدىن - ماۋزېدوڭدىن؟ تېلىگىراممىا كېلىشى بىلەنلا ئالموتاغا ئەۋەتىدۇ. بۇ ۋەقەلىكتىن «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى» ۋە ئۇنىڭ رىياسىتى غاپىل قالىدۇ. ئەگەر بېيجىڭغا ۋەكىل ئەۋەتىش زۆرۈر ئىكەن، ئۇنى ھۆكۈمەت رىياسىتى يىغىندا بار مەسلىھەت سايلىشى، ئوتتۇرىغا قويىلىدىغان مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشى ۋە

قارار قوبۇل قىلىشى شەرت ۋە زۆرۈر ئىدىكى، بۇ ئىشلار مۇتلەق ئېتىباردىن چەتتە قالدۇ.

ئەسلىنى ئالغاندا بۇ پۈتۈنلەي قانۇنسىزلىقتۇر.

ماۋزېدوڭ نامى بىلەن ئەۋەتىلگەن ئۈچ سەھىپىلىك تېلېگراممىنىڭ ئەسلى «چولپان» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلىنغانىكى، ئۇنىڭدا ماۋزېدوڭنىڭ قولى ياكى مۆھۈرى يوق. خىتاي يېزىقىدىكى قۇرۇق يازما تېلېگراما ھاشىيىسىدە سەيپىدىنىنىڭ تۆۋەندىكىچە دەستى خېتى بار.

«بۇ تەلەبكە بىنائەن، ئەخمەتجان تۆۋەنجاڭ، ئىسھاقبەگ، ئاباسوپ، دەلىلقان، لوجىزلاردىن ئىبارەت ۋەكىللەر ئۈچىكى 1949 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى سوۋېت ئارقىلىق يولغا چىقتى. 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى بايقال ئۈستى تاغلىرىدا ئايروپىلان ۋەقەسى بىلەن قۇربان بولدى. 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مەن توجى، ئالىمجان، جانىلار يولغا چىقىپ، 15 - كۈنى بېيجىڭگە كەلدىم. سەيپىدىن.»

سەيپىدىنىنىڭ بۇ دەستخېتى ناھايىتى كۆپ شۈبھىلەرنى تۇغدۇرىدۇ. بىرىنچىدىن، ئۇ ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەنلىكىنى، پاجىئەگە يولۇققانلىقىنى ئۆز ۋاقتىدا بىلگەن. لېكىن ناھايىتى پىنھان تۇتقان. خەلققە ئالتە ئايدىن كېيىن ئېلان قىلغان. ئىككىنچىدىن، «شەرقىي تۈركىستان خەلق ھۆكۈمىتى» نىڭ قارارىسىز ئۆزى باشلىق تۆت كىشى بېيجىڭغا ۋەكىل بولۇپ بارغان.

ئىتىباردىن ساقىت قىلمايلىكى، ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىن ماۋزېدوڭغا يېزىلغان ئۇيغۇرچە تېلىگىراممىدىمۇ سەيپىدىننىڭ دەستىخېتىدە مۇنۇلار يېزىلغان.

«پۈتۈن مەملىكەت خەلقلىرىنىڭ يېڭى سىياسىي كېڭىشى تەييارلىق ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى سۆيۈملۈك ماۋزېدوڭ ئەپەندىگە. ئەۋەتكەن ئالاقىڭىزنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. جانابىڭىز بىزگە قويغان مەسىلىلەر پۈتۈن ئۆلكە خەلقىمىزنىڭ ئۇزۇندىن بېرى كۈتكەن ئارزۇ تېلىگىدۇر. بىز خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇلۇغ ئۇتۇقلىرىنى پۈتۈن جۇڭگو، پۈتۈن دۇنيا ۋە پۈتۈن ئۆلكە ئازاتلىقىنىڭ غەلىبىسى دەپ تونۇيمىز. شۇڭلاشقا بىز جانابىڭىزنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىڭىزگە چەكسىز تەشەككۇر ۋە خۇرسەنچىلىكىمىزنى بايان قىلىشىمىز بىلەن ئۆز ۋەكىلىمىزنى يىغىنغا ئەۋەتىشنى بىلدۈرىمىز.»

ھۆرمەت بىلەن مەخسۇس رايون خەلق ۋەكىلى ئەخمەتجان قاسىمى

1949 - 20 - ئاۋغۇست شەھىرى غۇلجا

بۇ تېلىگىراممىدىمۇ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قولى ياكى مۆھۈرى يوق.

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنى بىر كېچىدىلا قەيەرگىدۇ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بايقىغان بەزى مەسئۇل خادىملار، خەلق مۆتىۋەرلىرى سوراقلىغاندا سەيپىدىن مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: «ئەخمەت ئەپەندىملەر ئالتايغا خىزمەت تەكشۈرگىلى كەتتى.» سەيپىدىن ئۆزىزى: («تۆمۈر داستانى

ئەسلىمە 2» بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1990 - يىل 962 - بەت) يەنە يازىدۇ:

« ئەخمەت ئەپەندىملەر ماشىنا بىلەن ئالموتاغا بېرىپ ئۇيەردىن ئايروپىلانغا چۈشكەن.» (شۇ ئەسەر، شۇ سەھىپە)

ئېتىبار قىلىڭ. ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەر ماشىنا بىلەن ئالموتاغا بارغانلىقىنى بىلگەن سەيپىدىن نېمىشقا مەسئۇل خادىملار ۋە مۆتىۋەر زاتلارغا « ئالتايغا كەتتى» دەپ يالغان سۆزلەيدۇ؟ ئالدايدۇ؟ بۇ ساختىپەزلىكنىڭ زەمىرىدە (ئىچىدە) ناھايىتى چوڭ خەۋپ - سىر يوشۇرۇنغاندۇر.

تېلىگراممىلارغا ئىمزا چېكىلمىگەنلىكى جاۋاب تېلىگراممىنى سەيپىدىن يازغانلىقى ۋە ھاشىيەسىگە دەستخەت قالدۇرغانلىقى ۋە نىھايەت ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ ئالمۇتاغا كەتكەنلىكىنى سىر تۇتقانلىقى قانداقتۇر مۇدھىش بىر ۋەقەنىڭ (پاجىئەنىڭ) ناھايىتى پۇختا بىر يوشۇرۇن سۇيىقەست ئۇيۇشتۇرغانلىقىنى ئاڭلىتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەقلىق شۇبھە ئويغىتىدۇ.

سەيپىدىن يازىدۇ:

- « 1949 -- يىلى 3 - سىنتەبىر كۈنى سوۋېت كونسۇلخانىسى مىنى چاقىردى. بىز موسكۋادىن بىر جىددى تېلىگراما ئالدۇق. ئەخمەتجان قاسىمى باشچىلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى ئولتۇرغان ئايروپىلان ئىركوتىسكى شەھىرىدىن ئۆتۈپ ئەزا بايكال تېغىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ھاۋا

بوزۇلغانلىقى ئۈچۈن بەختكە قارشى تاغقا سوقۇلۇپ كىتىپ، ئايروپىلاندىكى 17 كىشىنىڭ ھەممىسى قازاغا ئۇچرىدى.»
(شۇ ئەسەر، 422 - 423 - بەتلەر) يەنە داۋام قىلدى:

«مەن دىخلىچۇنگە (شۇ ۋاقىتلاردا ھاكىمىيەتنى باشقۇرىۋاتقان خىتاي ئەمەلدارى ئا. ب) بۇ شۇم خەۋەرنى يەتكۈزدۇم. ئۇ بۇ خەۋەرنى مەركەزگە ئۇختۇرماقچى بولدى. ... بۇ خەۋەرنى مۇتلەق مەخپى تۇتۇشنى، ئەسئەد ئىسھاقوف، سەيپىللايوپ، لىسكىن ۋە نەبىجان قاتارلىق يولداشلاردىن باشقا ھېچ كىمگە ئۇختۇرماسلىقنى قارار قىلدۇق. » (شۇ ئەسەر، 424 - بەت)

خوش بۇ پاجىئەنى نىمىشقا خەلق ئاممىسىدىن، ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىدىن يوشۇرۇپ، مۇتلەق مەخپى تۇتىدۇ؟ سەيپىدىن دىخلىچۇنگە ئۇچراپ ئۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىش كۆرگەنلىكىنىڭ تېگىدە نىمە مەقسەتلەر يوشۇرۇنغان؟ ئەسئەت، سەيپۇللايوپ، لىسكىن، نەبىجان قاتارلىق ئالتە كىشىلا بىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتىدە پاجىئەنىڭ بولىشىدىن ئالدىنئالا خەۋەردارلىقى ئاڭلىشىلامدۇ؟

سەيپىدىن داۋام قىلىدۇ:

«9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى لىسكىننىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ ئايرۇدۇرۇمغا چىقتۇق. ماڭا تەرجىمان ۋە كاتىپ بولۇپ بارىدىغان دېلىن بىلەن خوجا ئەھمەد ئابدۇللايۇنى سورىدىم. سۇرۇشتۇرسەم ئۇلارنى لىسكىن ھويلىسىدىكى بىر ئىسكالاتقا ئولتۇرغۇزۇپ، سىرتىدىن قۇلۇپلاپ قويۇپتۇ. .. مەن

ئاچچىقلىنىپ لىسكىنگە كايىپ، بۇ نېمە قىلغىنىڭ دىسەم، «بۇقەتئى مەخپىي» دەپ جاۋاب بەردى.» (شۇ ئەسەر، 463 - بەت)

خوش، لىسكىننىڭ ئىككى خادىمنى سولاپ قويغىنىنى «بۇ قەتئى مەخپىي» دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى قانداق چۈشەنمەك كېرەك؟ لىسكىن نېمىنى سىر تۇتتى؟ لىسكىننىڭ جاۋابىدىن سەيپىدىننىڭ تېخىرقاپ قالغانلىقىنىڭ ۋەجى نېمە؟ يەنە داۋام قىلىدۇ:

«مەن 1950 - يىلى (فېۋرال) ماۋجۇشى باشچىلىقىدىكى خىتاي ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن موسكۋاغا بارغىنىمدا سوۋېت تەرەپ ئەخمەت ئەپەندىملەرنىڭ جەسىدى تېپىلغانلىقىنى، خالىسا ئېلىپ كېتىشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. ئالموتاغا كېلىپ جەسەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ ئالدۇق. شۇ كۈنى باشقا ئايروپىلاندا غۇلجىغا ئېلىپ كېلىندى. جەسەتلەر ئەينەك يەشىكلەرگە خىمىيەلىك دورىلار بىلەن قاتۇرۇلۇپ قاچىلانغان ئىكەن. ئېچىپ كۆرسەك، باشقىلارنىڭ تېنى پارچىلىنىپ كېتىپتۇ. ياخشى تونۇغىلى بولمايدۇ. ئاباسوپنىڭ تېنى پۈتۈن، بېشى يېرىلغان. ئاباسوۋ ئايروپىلاندىن چۈشۈپ كەتكەن يەردىن 20 مېترچە يىراقتا تاش ئۈستىدە ياتقانمىش... ئېيتىشلىرىچە، ئايروپىلان نەرسە - كېرەك، كىيىم - كېچەك ھەممىسى كۆيۈپ تۈگەپتۇ. كەڭ بىر پارچە ئورمانمۇ كۆيۈپ تۈگەپتۇ» (شۇ ئەسەر، 467 - بەت)

ئېتىبار قىلىڭ، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق

AltunOq

رەھبەرلەرنىڭ جەسەتلىرى ئالتە ئايدىن كېيىن (كۆز ۋە قىش ئۈتۈپ) تېپىلغانلىقى، ئاباباسۇۋنىڭ تېنى (جەسىدى) نىڭ پۈتۈنلىكى ھاڭۋاقتىنمۇ ئىشەندۈرەلەمدۇ؟ «ھەممە نەرسە كۆيۈپ تۆگەپتۇ» دەپ تۇرۇپتۇ، - يۇ ئاباباسۇپىنىڭ تاش ئۈستىدە پۈتۈن قېلىشى قانداق تەسادىپ؟ ئاخىر ئايرۇپىلان تاغقا ئۇرۇلغانغۇ؟ ئېنىق قىلىپ ئېيتماقچىمىزكى، «جەسەتلەر 1950 - يىلى 15 - مارت كۈنى سوۋېت تېرررىتورىيىسىدىن غۇلجا شەھىرىگە ئېغىر مۇسىبەت ۋە ئېچىنىش ئىچىدە ئېلىپ كېلىندى» (ئادىلجان قاسىمى، «دادام ئەخمەتجان» (تارىخى ئەسلىمە) « چولپان» مەجمۇئەسى 85 - بەت) 1987 - يىل ئۇرۇمچى)

بىز يەنە شۇنى ھەم ئوقۇغۇچىمىز ئېتىبارىغا ھاۋالە قىلىمىزكى، 1950 - يىلى 16 - مارت كۈنى بىر سوۋېت ھەربىي كىشىسى ئاباباسۇپىنىڭ ئىنىسى خەمىت ئاباباسۇپىنىڭ ئۆيىگە «تەشرىپ» قىلىپ:

«مانا بۇ سائەت، تۆت ئۈيۈل ئالتۇن ۋە بوۋىخىزنىڭ پورترىتى، ئاكىخىز ئاباباسۇپىنىڭ يېنىدىن ئېلىندى. تاپشۇرۇپ ئالغايسىز»، دەپ بەرگەن ۋاقتىدا سائەتنىڭ مىخىپ تۇرغانلىقىنى ۋە بوۋىسىنىڭ رەسىمى زەخمىلەنگەنلىكىنى قېرىنداش ئۇرۇغلىرى، خولۇم - خوشنىلىرى كۆرگەن ۋە گۇۋاھ بولغان. سەيپىدىننىڭ يېزىشچە 8600 مېتىر ئېگىزلىكتە ئۇچقان سامالىيوت تاغقا ئۇرۇلۇپ، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كۇل بولىدىكەن، ئاباباسۇپىنىڭ تېنى پۈتۈن، سائىتى ۋە دادىسىنىڭ

رەسمى كۆيمەي ساق قالغىنىغا نانىنىڭ ئوك - تەتۈرىنى بىلمەيدىغان كىشىمۇ ئىشەنمەيدۇ.

ئەھلى ئالەمگە مەلۇمكى، پاكىستان پىرىزدېنتى زىيائۇل ھەق ساماليوتتا 6000 مېتىر ئېگىزلىكتە پاجىئەگە ئۇچرىغاندا ئىكىپاز ۋە ساماليوتتىكى بارلىق ھەمايىچىلاردىن بىرەر پارچە سۆڭەك ھەتتا كىيىملىرىدىن بىرەر پۇرۇچ تېپىلمىغانلىقى، ئەگەر بىرەر ماددى ئەشيا تېپىلسا ئېكىسپېرتىزا ھادىسىنىڭ سەۋەبىنى ئېچىشقا ماتېرىيال بېرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىشقان ئىدىغۇ؟

كېيىنكى 50 يىل ئىچىدە مۇنداق ھادىسىلەر ناھايىتى كۆپ بولدى. 1949 - يىلى ئىتالىيەنىڭ مەشھۇر « تورىنا» پۇتبول كوماندىسى چۈشكەن ساماليوت بىر ئىبادەتخانىغا ئۇرۇلۇپ كۆيۈپ كەتتى. ھەممەيلەن كۆيۈپ كۆلگە ئايلاندى. 1958 - يىلى مېيونخېندىن كۆتۈرۈلگەن «ئېلىزابېت - 609 » لېينېرى تۇمشۇغى بىلەن يەرگە ئۇرۇلۇپ پارتلاپ كەتتى، ھېچ نەرسە قالمىدى.

1961 - يىلى چىلىنىڭ « گرىنكروسىس» پۇتبول كوماندىسى چۈشكەن ساماليوت ئاند تاغلىرىدا ھادىسىگە ئۇچرىدى، ساماليوتمۇ، جەسەتلەرمۇ تېپىلمىدى.

1969 - يىلى بولىۋىيىنىڭ « سېترونگىسېت» پۇتبول كوماندىسى چۈشكەن ساماليوت تاغقا ئۇرۇلۇپ پارتلاپ كەتتى. شۇنداقلا 1979 - يىلى ئۆزبەكىستاننىڭ «پاختىكار» پۇتبول كوماندىسى 8000 مېتىر ئېگىزلىكتە ئىككىنچى ساماليوتقا

ئۇرۇلۇپ پاجىئە يۈز بەرگەندە ھەر ئىككىلا سامالىيوتتىكى يولۇچىلار جەسەتلىرىدىن بىر پارچىمۇ تېپىلمىدى. سەيپىدىنىڭ جۆيلۈشلىرى، توغرىسى ساختىپەزلىكى تۆۋەندىكىچە داۋام قىلىدۇ: « ئايروپىلان 4000 مېتىر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلگەندە ئۇچقۇچى كاپىتان يۇسۇپۇۋ ئەھمەد ئەپەندىلەر چۈشۈپ كەتكەن يانبول پىرىۋال دېگەن جاينى كۆرسەتتى. قارىسام بىر پارچە چوڭ يەرنىڭ كۆيۈپ كەتكەنلىكى ۋە ئۇيەر بۇيەردە پارچە - پارچە قارا نەرسىلەر كۆرۈنەتتى. ئۇ كۆرۈنگەن نەرسىلەر ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىمۇ بولىشى مۇمكىن. .. ئۇلار يارىدار بولۇپ، ھايات ياتقاندىمۇ يا؟ ... ئەنە ئەخمەت ئەپەندىم: «ساغا ئاق يول بولسۇن، بىز ئادا قىلمىغان ۋەزىپىنى سەن ئورۇنلاپ كەل! دېگەندەك قىلىدۇ.» (شۇ ئەسەر، 468 - 466 - بەتلەر)

بۇ سۆزگە كۈلەمسەن، كۆيەمسەن؟ سەيپىدىن ئۆزىنى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ۋارىسى قىلىپ كۆرسەتكىنىگە «توپىدا ماي بارمۇ؟» دېگەن شەيتانمۇ ئىشەنمەيدۇ. بىر دانىشمەن: «يالغانچىنى يالغىنى چىققۇچە قوغلاش كېرەك» دېگەن ئىكەن. قېنى ئەمدى سەيپىدىنى قوغلايلىچۇ؟!

سەيپىدىن يازىدۇ: « بۇ مەجلىسنىڭ ئىككىنچى كۈنى (1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى) جۇ ئېنلەي ماڭا بۇ مەجلىستە، ئەخمەت ئەپەندىلەرنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، شىنجاڭغا بىر تەزىيە تېلېگراممىسى يوللاشنى ئېيتتى. مەن يولداش جۇ ئېنلەيگە، ھازىرچە بۇ ئىشنى قىلماي

تۇرساق، ئۇلارنىڭ ۋاپاتىنى بىز بارغۇچە مەخپىي تۇتۇپ تۇرساق، دېدىم ۋە سەۋەبىنى ئېيتتىم. جۇ ئېنلەي قوشۇلدى» (شۇ ئەسەر، 490 - بەت)

بۇ مەخپىي تۇتۇش ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ خىتاينىڭ «ئاتاغلىق رەھبىرى»نى سۆزىگە كىرگۈزگەن سەيپىدىننىڭ قۇدرىتى نېمىدۇ؟ ياكى غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ ئىجازىتىسىز ئىش كۆرۈش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى باھانە قىلدىمىكى؟ سەيپىدىنگە جۇمھۇر رەئىس ئېلىخان تۆرىنىڭ «ئۆتۈپ كەتكەن مۇغەمبەر» دەپ باسقان تامغىسى ئەپت - بەشىرەسىنى نامايىش ئېتىۋاتامدۇ؟ سەيپىدىننىڭ مەنىۋى - غايىۋى تايانچىسى بولغان دېڭلىچۈننىڭ قىياپىتى كۆز ئالدىغا كەلدىمۇ يا؟ ئەسلىدە دېڭلىچۈن سەيپىدىنگە چەك - چېگرىسىز ئابرۇي مەنسەپ ۋەدە قىلىپ بۇرنىدىن يىپ ئۆتكۈزۈپ ئالغانلىقىنى ئەسكە ئېلىۋاتامدۇكىن! ئومۇمەن جۇ ئېنلەي بىلەن بولغان سۆھبەتنىڭ روھىدا دۆلەت خارەكتېرلىك سىر يوشۇرۇنغاندۇر.

خۇلاسىلاپ ئېيتساق، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ « ئايروپىلان ھالاكىتىگە ئۇچرىغان» دېگەن ئويدۇرما، ساختىپەزلىك، سەيپىدىن، دېڭلىچۈن ۋە سوۋېت كونسۇلخانىسى باشلىقى دوباشىنلار ئۇلارغا قوشۇلۇپ ئەسئەد، سەيپۇللايوپ، لېسكىن ۋە نەبىجانلارنىڭ ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئۇيۇشتۇرغان، ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنى ئالداش، غۇربەتتە قالدۇرۇش مەقسىتىدە يارىتالغان سىياسىي

رەخۋازلىقتۇر.

قاچان بولمىسۇن يالغانچىلىق، ساختىپەزلىك، رەخۋازلىق پاش بولماي قالمايدۇ. ئېنىقلىنىشىچە، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنى سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىگە (كېڭەش 1949 - يىلى 25 - سىنتەبىردە ئېچىلىش كېرەك) بىر ئاي ئىلگىرى كۈن بۇرۇن ئالمۇتاغا يوشۇرۇن - قەتئىي مەخپى ئېلىپ كېتىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەبى ستالىننىڭ كۆرسەتمىسىگە ئىتائەت قىلىش، تېز چۈكتۈرۈش ئىكەنلىكىنى ھاكىم جاپپارنىڭ سۆھبىتىدىن چۈشەنگەن ئىدۇق. ئۇلار موسكۋانىڭ - ستالىننىڭ سۆزىگە كىرمىگەن ۋە قەتئىي قارشىلىق پوزىتسىيەدە بولغانلىقتىن سۈيىقەست ئۇيۇشتۇرغانلىقى، بۇنى سامالىيوت پاجىئەسى دېگەن ساختىپەزلىك بىلەن ئالدىماقچى بولغانلىقى ئۆز ئۆزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. پاكىتلاردىن ئايانكى، 1946 - يىلى جۇمھۇر رەئىسى ئېلىخان تۆرىنى بىر كېچىدىلا قەتئىي مەخپى ئوغورلاپ كەتكەن ئىدى. خەلق ئېلىخان تۆرەم قېنى؟ دەپ سورىغاندا سەيپىدىن: «بۈرىتالا ئارشىڭدا دەم ئېلىۋاتىدۇ» دەپ يالغان ئېيتقان ئىدى. ئاخىر ئەخمەت ئەپەندىم باشلىق مىللىي رەھبەرلەر چۈشكەن سامالىيوت ھادىسىگە ئۇچرىغان ئىكەن، نېمىشقا سوۋېت رەھبەرلىكى خىتاي رەھبەرلىكىگە تەزىيە ئېلان قىلمايدۇ؟ بىز 1949 - يىلى ئاۋغۇست، سىنتەبىردىكى سوۋېت مەتبۇئاتىنى (مەركىزى گېزىتلارنى) باشتىن ئاخىر كۆزدىن كەچۈردۇق. سامالىيوتتا ئۇيغۇرىستاندىن 8 كىشى، سوۋېتتىن 10 كىشى

ھالاك بولغانلىقىنى مەتبۇئاتتا تەزىيە بىلدۈرۈش قانۇنى ۋە دىپلوماتىك زۆرۈرىيەت ئىدىغۇ؟

ئېيتىش كېرەككى، ئەگەر بۇ ناھايىتى ئۇستىلىق ۋە پۇختىلىق بىلەن ئويۇشتۇرۇلغان سۇيىقەست بولمىسا، بېيجىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېرروتىرىيىسى ئارقىلىق ئەمەس، ئۈرۈمچى، شىئەن ئارقىلىق بېرىش ئوڭۇشلۇق ۋە ناھايىتى ماقۇل ئىدىغۇ؟ ئەسلەيمىزكى، 1946 - يىلى 11 -- ئايدا نەنجىڭدا ئېچىلغان گومىنداڭ خەلق قۇرۇلتىيىغا ئەخمەتجان قاسىمى، ئاباسوپلار غۇلجا، ئۈرۈمچى، شىئەن ھاۋا يولى بىلەن بارغان ئىدىغۇ؟

* * * * *

كېيىنكى يىللاردا سەيپىدىن ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنى پۈتۈنلەي بۇرمىلاپ، ساختىلاشتۇرۇپ، مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ تەشكىلاتچىلىرى ۋە ئاساسلىق رەھبەرلىرىنى ئىنكار قىلىپ بىر قاتار ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدى. بۇ ئەسەرلىرىدە ئۆزىگە يىقىن، غايىۋى بىر نىيەت شەخسلەرنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، ھەتتا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەشكىلاتچىسى سۈپىتىدە تەرىپلىدى. «تەڭرىتاغ بۈركۈتى» (ئۈرۈمچى 1989 -- يىل) «ئۆمۈر داستانى» (بېيجىڭ 1990 - يىل) قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ئابدۇكېرىم ئاباسوپ مىللى ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ تەشكىلاتچىسى ۋە

رەھبىرى دەرىجىسىدە مەدھىيىلەندى. شۇ ئاساستا ۋەقەلىككە مۇتلەقا زىت پىكىر - مۇلاھىزىلىرى بىلەن خىتاينىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى تەشۋىق - تەرغىب قىلىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشىپ كەتتى. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ مىڭلىغان ئىشتىراكچىلىرى ۋە سەركەردىلىرى بىز بىلەن ھەمنەپەس ياشاۋاتقانلىقىغا كۆز يۇمۇپ، ئۇياتسىزلارچە ساختا داۋالارنى كۆتۈرۈپ چىقماقتا. ئەسلىدە «ئۆتۈپ كەتكەن مۇغەمبەر» سەيپىدىنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ساختىپەزلىك، ئاغمىچىلىق، مۇناپىقلىق تەبىئىتى، چوقۇنۇش، تىز پۈكۈش يولى بىلەن 40 يىلدىن ئاشتىكى «ئابروي»، «مەنسەپ» ۋە «ئىقتىسادى ئىمتىياز»لارغا ئىگە بولدى. يېقىندىلا ئۇ خىتاي تەرغىباتچىسى سۈپىتىدە قەشقەرىيەنى ئايلىنىپ ۋايساپ كەلدى. ئۇنىڭ «ۋەتەننىڭ بىر پۈتۈنلىكى» «مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقى» ماۋزۇسىدىكى تەشۋىق - تەرغىباتى كەڭ مەھەللىي خەلقنىڭ غەزىپىنى يەنىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇنىڭ مۇناپىقانە پائالىيىتىگە نەپرەتلەر ياغدۇرۇلدى. ئۇ 1949 - يىلى سىنتەبىردە بىرىنچى قېتىم بېيجىڭغا بارغىنىدا كىبارلىق، ھىلىگەرلىك ھاياتقا جان - تېنى بىلەن شۇڭغۇپ كەتكەن ئىدىكى، ئومۇمى تەدبىرلەردە، يىغىنلاردا ئاغزىغا كەلگىنىنى سۆزلەپ (ئۆزىنى ئۇيغۇرىستاننىڭ بىرىنچى رەھبىرى دەپ ئاتاپ) خىتاي رەھبەرلىكىگە ئەبەدىلئەبەد ئېتىقاد قىلىدىغان قۇلغا ئايلانغان ئىدى. ئۇ جۇ ئېنلەي ۋە

ماۋزېدوڭنىڭ شەخسى قوبۇلىدا بولىدىكەن، ئۇلار ئىتائەتكار، تەييار مالاي سەيپىدىننى ئۆزلىرىگە ئەزىزۇ مۆكەررەم ھېساپلاپ ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ پايدا تېگىشكە ئىشەنچى بىلدۈرۈشكەن ئىدى. بۇ ئىشەنچىنى سەيپىدىننىڭ ئەمەلىيىتى «ئاقلىدى».

لېكىن، بەربىر ئۇ بارچە ھۆرمەت، ئابرۇي، مەنسەپ، ھوقۇق ۋە سىياسىي ئىقتىسادىي ئىمتىيازلارغا ئىگە بولۇپ ياشاۋاتقان بولسىمۇ، ھەقىقى مەنادا خەلقنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىغان ساتقىن، مىللىي مۇناپىق بولۇپ، تارىختا قالدى. بۇ تارىخنى ئۇيغۇرىستاندىكى ئەقلى ئىدرەكلىك، پاراسەتلىك، ۋەقەلەرگە بىۋاستە ئىشتىراك ئەتكەن سەيپىدىننىڭ قان تومۇرلىرى ئۈزۈشىدىن تولۇق خەۋەردار بولغان ساھىپ قەلەملەر يەنىمۇ تولدۇرىدۇ ۋە ئېلان قىلىدۇ.

* * * * *

بىز ئەمدى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ پەرزەنتى ئادىلجان قاسىمىنىڭ «دادام ئەخمەتجان» ماۋزۇلۇق ماقالىسى («چولپان» مەجمۇئەسى 4 - سان 178 - 186 - بەتلەر 1987 - يىلى ئۈرۈمچى) دىكى ئايرىم پاكىتلارغا مۇراجىئەت قىلىمىز.

ئادىلجان يازىدۇ:

«1949 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى دادام، ئىسھاقبەگ مۇنۇنوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، دەلىلقان سۇگۇربايوپ، لوجىڭ، غېنى كېرىموپ، ئابدۇرشىت ئىمىنوپ، ئوسمانجان ناسىرى قاتارلىق 8 نەپەر خادىم غۇلجىدىن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، سوۋېت تېررىتورىيىسىدە ئايروپىلانغا چۈشۈپ بېيجىڭغا قاراپ يولغا چىقتى. بەختكە قارشى 8 -- ئاينىڭ 27 -- كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىبىرىيە بايقال كۆلى ھاۋا بوشلۇقىدا ھادىسىگە ئۇچراپ قازاغا ئۇچرىدى.» (مەزكۇر ژۇرنال 185 - بەت)

كۆرۈلۈدۈكى، بۇ جۈملىدە تاغقا سوقۇلۇپ ئەمەس، ھاۋا بوشلۇقىدا ھادىسىگە ئۇچرىغان.

جۇ ئېنلەي تەزىيە تېلېگراممىسدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:

« 1949 - يىلى 9 - ئايدا بېيجىڭگە كېتىۋېتىپ ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ بەختكە قارشى قۇربان بولدى.»

جۇ ئېنلەي 1949 - يىلى 11 - 28 - كۈنى (شۇ ژورنال 186 - بەت)

سەيپىدىن يازىدۇ:

«1949 - يىلى 22 - ئۆكتەبىر كۈنى ماۋزېدوڭ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزى كومىتېتىغا تېلېگرام ئەۋەتتى.» (ئۆمۈر داستانى 459 - بەت)

ئوخشىماسلىقلارغا ئېتىبار قىلىڭ. ئادىلجان قاسىمى 27 - ئاۋغۇستتا ھادىسىگە ئۇچرىغان دېسە، جو ئېنلەي 9 - ئايدا دەپ كۆرسىتىدۇ. ماۋزېدۇڭ 22 - ئۆكتەبىر تەزىيە تېلېگرامما يازسا، جو ئېنلەي 28 - نويابىردا (ماۋزېدوڭدىن 1 ئاي 6 كۈن كېيىن) تېلېگراممىسى ئەۋەتىدۇ. ئىككى «ئۇلۇغ» رەھبەرنىڭ تەزىيە تېلېگراممىسىدىكى ۋاقىت پەرقى قانداقتۇر بىر سىر، شۈبھە، ئەينى ۋاقىتتا ساختىپەزلىكنىڭ ئوپ - ئوچۇق ئىپادىلىنىشىدۇر.

40 يىلدۇركى، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرى ھەققىدە تۈرلۈك - تۈمەن گەپ سۆزلەر پەيدا بولدى. بۇنىڭدا ماۋزېدوڭ ۋە جو ئېنلەينىڭ تەزىيەلىرىدىكى جىددى پەرقلەر، سەيپىدىن توقۇپ چىقارغان ساختىپەزلىكلەر پاش قىلىنىپ، «ئۇلار قەستەن ئۇيۇشتۇرۇلغان تېررورلۇقنىڭ قۇربانى بولدى.» دېگەندىن ئىبارەت بولدى. ھەقىقەتەن بۇ قاتىللىق چوڭ سىياسىي سۇيىقەست قەتئىي مەخپىيەتلىكتە پىششىق تەييارلىق بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان جاللاتلىق، ئىنقىلابىي ستالىننىڭ خىتاي رەھبەرلىكى بىلەن كېلىشىلگەن ھالدا قىلىنغان قەبىھ تېررورلۇق ئىكەنلىكى ئېغىزلاردىن - ئېغىزلارغا، ئەۋلادلاردىن - ئەۋلادلارغا ئۆتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق مىللىي رەھبەرلەرنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كەتكەنلىكىنى يوشۇرۇش، قاتىللىقنى «سامالىيوت ھادىسىسى» دەپ ساختا پەتىۋا بېرىش، ئۇلارنىڭ

AltunOq

جەسەتلىرىنى 6 ئايلاپ ۋەتەنگە قايتۇرۇپ بەرمەسلىك، بۇ قانلىق پاجىئەگە باغلىق مەلۇماتلار، ھۆججەتلەرنى مۇناپىقلارچە يوق قىلىش ستالىنىزمنىڭ قاباھەتلىك سىياستى ئىدى. خەلق سۆيگەن رەھبەرلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن مەلامەتلەر، قىيناقلار تەپسىلاتى شۇ كۈنگىچە مەخپىي تۇتۇلىشى، مەسىلە قانچىلىك چىگىش ۋە مۇدھىش بولمىسۇن، ئۇنى پۈتۈن روھىيتى بىلەن ئۆگىنىش، خۇلاسىلاش، ئۇلارنىڭ تەۋەرۈك نامىلىرىنى خەلقىگە، ۋەتىنىگە قايتۇرۇپ بېرىش ئەمدى بىزگە نېسىپ بولدى. بۇ مۇقەددەس ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈستىمىزگە ئالغان ئىكەنمىز، نۆۋەتتىكى سۆھبىتىمىز بىرىنچى قەدەم ھېساپلىنىدۇ.

* * * * *

ئەخمەتجان قاسىم باشلىق رەھبەرلەرنىڭ شەخسى ھالىتى دۇنيا قارىشى ۋە ئېنتىلىشلىرىنى ئۆز دەۋرى مەپكۇرىسىدىن، مادى زېمىنىدىن ھەمدە ۋەقەلىكنىڭ تۈپ خارەكتېرىدىن ئايرىپ تۇرۇپ باھالىيالمايمىز. توغرىسى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبەگ، دەلىلقان، غېنى، ئابدۇكېرىم، ئابدۇرشىت ۋە ئوسمانجانلارنىڭ ھەممىسىنى كامالەتكە يەتكەن، كەم كۈتسىز مۇكەممەل شەخسلەر دەپ ھۆكۈم چىقىرالمايمىز. ئۇلار بىر - بىرىگە نىسبەتەن بەلەند - پەست مەلۇماتقا ئىگە، ئايرىملىرى سىياسىي نەزەرىيە

جەھەتتىن تاۋلانمىغان، دۇنيا قارىشى چەكلىك، بەزىلىرى ئۇيغۇرىستان مۇستەقىللىقىغا شۈبھە بىلەن قارايدىغان، خىتايغا چوقۇنۇشنى ئەۋزەل كۆرىدىغان، مەۋقەسىز، ئىرادىسىز، ئەينى ۋاختىدا مەنسەپپەرەس، ئابرۇيپەرەست شەخسلەر ئىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ئالىي مەلۇماتلىق، ئۇيغۇرلار تارىخىنى خېلىلا چوڭقۇر ئۆگەنگەن، ئۇيۇشتۇرۇش، تەشكىللەش قابىلىيىتىگە ئىگە، پىدائىي ئىنقىلابچى ئىدى. ئۇ بۇرۇنلا جۇمھۇر رەئىسى ئېلىخان تۆرىگە مەنزۇر بولۇپ، شەخسى تەرجىمان، كېيىنچە ھەربىي بۆلۈم باشلىقى سۈپىتىدە ئۆزىنى كۆرسەتكەن ئىدى، كېيىنچە خەلق سۆيگەن رەھبەر مۇنبىرىگە كۆتۈرۈلدى. لېكىن ئۇ ستالىنچىلار يىپىغا ئاللىقاچان باغلانغان، كېيىنرەك بۇ يىپنى ئۈزۈشكە قۇربى يەتمىدى. ئۆز ھەلەكچىلىكىدە ئاۋارە بولۇپ قالغان ئىدى. بەربىر ۋەتەن ئازاتلىقى ۋە مۇستەقىللىقى ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا قايناپ ئۆركەشلەپ تۇراتتى.

ئىسھاقبەگ مەلۇم دائىرىدە ھەربىي تەلىم ۋە چەكچۇار تەجرىبىگە ئىگە قىرغىز پەرزەنتى ئىدى. ئۇ ئۇيغۇرلار تارىخىنى ئانچە ياخشى بىلمەيتتى. ئەمما گومىنداڭ ئىستىبدادىنىڭ ۋەھشىلىكلىرىنى، باسقۇنچىلارنىڭ قاباھەتلىك سىياسەتلىرىنى خېلىلا چوڭقۇر چۈشىنەتتى. گومىنداڭغا قارشى جەڭ قىلىدىكەن، سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىگە قۇلاق تۇتاتتى.

ئۇنىڭ كۈرەشچانلىقىنى بىجىرىشكە مەجبۇر ئىدى. ھەربىي يۈرۈشلەرنى باشلاشتىن ئاۋۋال ھەمىشەم رەھبىرى رەھنامىسى دوباشىسىدىن قاتتىق ئالاتتى. ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كېيىنكى دەۋرىدىكى ئىنقىلابىي ئۆزگىرىشنى ئالقىشلاپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنىڭغا ئىشەنچ قىلاتتى ۋە قاتتىق ھۆرمەتلەيتتى.

دەلىلقان ئوتتۇرا مەلۇماتقا ئىگە، قايتماس ئىرادىلىك ۋەتەنپەرۋەر جەسۇر شەخس ئىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا بالىلىقىدىن تارتىپلا گومىنداڭ قاراقچىلىرىغا قارشى كۈرەش ئوتى يالقۇنجاپ تۇراتتى. ئۇيغۇرىستاندىن خىتاي مىللىتىگە مەنسۇپ خەلقنى پۈتۈنلەي قوغلاپ چىقىرىپ، مۇستەقىل ئىسلام جەمھۇرىيىتى قۇرۇش ئىدىيىسى كۈچلۈك ئىدى. گومىنداڭچىلارغا قارشى پارتىزانلىق ھەرىكەتلەردە ئانچە تەجرىبە ئاشۇرغان، ئەلگە مەنزۇر بولغان ئوغلان ئىدى. ئۇ ئۇيغۇرىستان مەسىلىسىگە خىتاينىڭمۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭمۇ ئارىلىشىشىغا قەتئىي نارازى، قارشى ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمنى ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئۇنىڭ سۆزىگە ئەھمىيەت بېرەتتى.

ئابدۇكېرىم خىتاي ئىلىم گاھىدا ئالىي مەلۇماتلىق سەۋىيىگە ئىگە بولغان، خىتاي قىزىغا ئۆيلەنگەن، خىتاي تۇرمۇشىنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدىغان، ھەرىكەتچان شەخس ئىدى. ئۇنىڭ غايىسىدا خىتاي رەھبەرلىكىنى قوللايدىغان، پۇرسەت تاپسا مەنسەپ، ئابرۇي، بايلىق ئاشۇرۇشقا ئىنتىلەتتى. لېكىن ئۇ ئۆز پائالىيىتىنى

ناھايىتى يوشۇرۇپ، كۆپ نىيەتلىرىنى دوستلىرىدىن پىنھان تۇتاتتى. مەھەللىۋازلىق، قېرىنداش ئۇرۇغلۇق مەپكۇرىسىدە ئانچە ـ مۇنچە ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئۇلگۇرگەن ئىدى. ئومۇمەن مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ ئىستىقبالىغا شۈبھە بىلەن قارايتتى. بەربىر خىتاي رەھبەرلىكىدە ئىش كۆرۈش ئاساسىي مۇددىئاسى ئىدى.

غېنى، ئابدۇرشىت ۋە ئوسمانجانلار دەۋرىنىڭ يالقۇنلۇق زىيالىلىرى، ۋەتەنپەرۋەرلىرى، مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىمىزنىڭ جەسۇر جەڭچىلىرى ئىدى. غېنى غۇلجىدىكى روس گىمنازىيىسىدە رۇس تىلىنى خېلىلا مۇكەممەل ئۆگەنگەن بولۇپ، ئاقكۆڭۈل، راستچىل، ئىرادىلىك ياش ئىدى. ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش غايىسى ھەممىدىن ئۇستۈن ئىدى. ئەخمەتجاننىڭ تەربىيىسىنى كۆرگەن غېنى، ئەينى ۋاقىتتا ئەڭ ئىشەنچلىك ياردەمچىسىمۇ ئىدى.

ئابدۇرشىت قەلەم ساھىبى ئىدى، ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دەردىنى، مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىمىزنى تەرەننۇم ئەتكەن قاتار ـ قاتار شېئىرلىرى بىلەن شائىر سۈپىتىدە تونۇلغان ئىدى. ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكنى مەھۇي قىلىش (يوق قىلىش)، كۈرەشكە دەۋەت، ئابدۇرشىت شېئىرىيىتىنىڭ غايىۋى، بەدىئىي يۆنىلىشىنى بەلگىلىدى.

ئوسمانچان ـ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ جىيەنى بولۇپ، رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئىشەنچلىك پاسىبانى ئىدى.

مىڭ نادامەتلەر بولسۇنكى، بىز تەۋسىپ ئەتكەن رەھبەرلەرنىڭ سىياسىي قىياپىتى ۋە ھەرىكەت پائالىيىتى تا ھازىرغىچە خالىسانە باھالانمىدى. خىتاي ھۆكۈمرانلىقى باھالاشقا يول قويمىدى. سەيپىدىن، ياسىن خۇدابەردى، ماھىنۇر خانىم (ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئايالى) ۋە باشقىلارنىڭ ئېلان قىلغان خاتىرە، ماقالىلىرىدا ئەخمەتجان قاسىمغا بىر تەرەپلىمە، توغرىسى، خىتاي سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان شەخس سۈپىتىدە بۆرمىلاپ، ساختىلاشتۇرۇلغان باھالار بېرىلدى.

سۆھبىتىمىزنى ئەخمەتجان قاسىمغا بېغىشلىغان ئىكەنمىز، كۆپىنچە ئۇنىڭ پېئىل ئېتىبارىنى، خىسلەت ـ پەزىلەتلىرىنىمۇ تىلغا ئالىمىز.

مەن ئەخمەتجان قاسىمنى ئەقىل ـ پاراسەتلىك، ئىنساپ ـ دىيانەتلىك جەددى بىر ئىنسان سۈپىتىدە قاتتىق ھۆرمەتلەيمەن. ئۇ ھاياتقا، ئادەملەرگە، جەمئىيەتكە بولغان مۇناسىۋىتىدە ۋەزمىن، ئېغىر بېسىق، مۇلاھىزىلىك، خۇش تەبىئەت، ھالال، سەمىمى پەزىلەتلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. تامامى ئەزالىرى ئۆزىگە ماس چۈشكەن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ۋەتەن، خەلق ئالدىدا قىلغان ئىشلىرى ۋە ئىبرەتلىك ئۆمرى ئەۋلادلىرىغا ھەر زامان نەمۇنە

بولۇپ قالدۇ. ھازىرقى ئەۋلادلار (1950 - يىلدىن كېيىن تۇغۇلغانلار) ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سىماسى، قىلغان خىزمەتلىرى، خۇلقى، ئەدەپ - ئەخلاقى ۋە يۈرۈش - تۇرۇشى، ئومۇمەن مەنىۋى دۇنياسى ھەققىدە ناھايىتى ئاز بىلىدۇ، بىلگەندىمۇ كىتابى مەلۇماتقا ئىگىدۇر.

ئەخمەتجان قاسىمى ئوتتۇرا بوي، جىسمىلىرى چىرايلىق، مەلامەتلىك، چېھرىسى بۇغداي رەڭ، كۆز - قاشلىرى (ئوڭ كۆزى سەل پەل قىيسىق) تۇم قارا، قىسقا بۇرۇتلۇق، تەبىئەتەن سىپخى ئىنسان ئىدى. راست سۆزلەيدىغان، كىمدە كىم سۆھبەتكە مۇشەررەپ بولسا، دىدارىغا، سۆھبىتىگە، مۇنتەزىر بولۇپ قالىدىغان مەپتۇنكار زات ئىدى. ئۇنىڭ ھەمىشەم دېگۈدەك كۈلۈپ تۇرىدىغان، شېئىر، غەزەل ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدىغان، چاقچاق، ھەزىلنى ياقتۇرىدىغان، ئۆمرىدە بىرەر كىشىدىن شەخسى ئۆچ ئالمايدىغان زوكنالىقى ھەممىنى سەپكە تارتىپ، ئەگەشتۈرۈپ ئالاتتى. ئۆتكەن ئىشلارغا بىئارام بولمايدىغان، ئۇتۇقلارغا شادلىنىپ كەتمەيدىغان تەبىئىتى ئۇنىڭ رەھبەرلىك سالاھىيىتىنى نامايان قىلاتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى نىشانغا بىخاتا بېرىپ تېگىدىغان سۆز ئۇستىسى، خائىن، ساتقىن ئاغمىچىلارنى كۆرىدىغان كۆزى يوق، ھەقىقەت ۋە ئادالەت يولىدا مەرتلىك كۆرسەتكەنلەرنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قەدىرلەيدىغان، بەغايەت پاساھەتلىك، ھەقگوي رەھبەر ئىدى. ئۇ كادىرلارنى ئۆتكۈر زېھىن بىلەن تاللايتتى. پازىللار، ئۆلىمالارغا غايەت

ئىززەت ئېھتىرام كۆرسىتىپ سەيپىدىۇ - شەرىپىلەرنى ئۆزىگە يېقىن تۇتاتتى. قۇرئان كەرىمدىن خېلىلا پىششىق خەۋەردار ئىدى. كۆپ جايلاردا ئۆزى تىلاۋەت قىلاتتى. جۈمە نامازلىرىغا ئۆزى ئاددى پۇقرا سۈپىتىدە قاتنىشاتتى. ئۇنىڭدا مال دۇنيا يىغىش، راھەت - پاراغەتتە شاھانە ياشاش تۇيغۇلىرى مۇتلەقا يوق ئىدى. ئۇنىڭ شەخسى بايلىقى پەقەت ئۆزىلا ئىدى. ماھنۇر خانىم بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندا بىر يوتقان - كۆرپە، بىر قۇر كىيىم - كېچەك تويلۇق بولغىنىنى ھەممە كىشى بىلەتتى. ماھنۇر خانىم ناھايىتى كەمبەغەل ئائىلىنىڭ پەرزەنتى بولغاچقا بارغا شۈكۈر قىلغان ئىدى. بىر پارچە گىلەم، بىر پارچە كېگىز 3 - 4 يىشىك كىتاپ، كىچىك ئائىلىگە يېتەرلىك ئىدىش - تاۋاق ياش ئائىلىنىڭ ئومۇمى مۈلكى ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىنى مېھنەتكەش خەلق خىزمەتكارى ھېساپلاپ، خەلق بىلەن ئىچ قويۇن، تاش قويۇن بولۇپ ياشاۋىرەتتى. ئۇنىڭ ھەققىدە ھېكايەتلەر، رىۋايەتلەر، لەتىپىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى.

مىللىي، مەدەنىي، تارىخىي، پەلسەپەۋى ۋە دىنى ئەنئەنىلەرگە سادىق بولۇش، دېھقان، ھۈنەرۋەن، چارۋىدار ۋە كاسىپلارنىڭ تەلەپ، ئارزۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان دەستۇرلەر ئىشلەپ چىقىش، ئۇلارنىڭ مەنىۋى ھاياتى مەملىكەت تەرەققىياتى بىلەن مۇستەھكەم باغلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشتە ئۇ ھەمىشەم يېتەكچى ۋە بايراقدار ئىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى 1948 - يىلى 1 - ئاۋغۇستتا «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» نى قۇرۇپ، ئۇنىڭ دەستۇرىدە ئىنسانپەرۋەرلىك، مىللەتلەر ئارا دوستلۇق ئىزگۇ تۇيغۇلىرى مۇھۇرلەنگەن ئىدى. ئەنئەنىۋى قەدىرىيەتلەرنى ئۇلۇغلاش، ئۆز ئارا ھۆرمەت، دوستلارنى قەدىرلەش، مەرھۇملارنى خاتىرلەشتەك غايىلار بىلەن باغلىق بولغان ئۇلۇغ مۇقەددەس ۋەزىپىلەر ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئاساسىي مەقسىدى بولغان ئىدى.

«ئىتتىپاق» بىرىنچى كۈندىن باشلاپ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، تىلى، يېزىقى، مەدەنىيىتى، ئەدەبىيات - سەنئىتى، فولىكلورى، مائارىپى، - ئۇمۇمەن شانۇ - شۆھرىتىنى تەرىپ ۋە تەۋسىپلەيدىغان، كەڭ پىلاندا يورىتىدىغان ماقالىلارنى نەشر قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىستىبداد ساھىبلىرىنىڭ ئىجادىي نىيەتلىرىنى قوللاش خەلق ئىجادىنى توپلاش، كلاسسىك ئەدەبىياتنى ئېلان قىلىش يولىدا ئىشەنچلىك قەدەم تاشلاپ چوڭ پائالىيەت كۆرسەتتى. خەلقنى ياۋۇزلۇققا، بۇزغۇنچىلىققا قارشى كۆرەشكە، ئۇيغۇرىستاننى جېدەل - ماجىرالاردىن، ئۇرۇش - تالاشلاردىن پۈتۈنلەي خالىي ئەركىن باشقۇرۇشقا دەۋەت قىلدى. ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتنى، سىياسىي ئىختىلاپلارنى جىددى كۆزىتىپ دېموكراتىك ئىسلاھاتلارغا، ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەنىۋى ساھەلەردىكى ئۆزگىرىشلەرگە بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ئۇيغۇرىستان خەلقلىرىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، پەلسەپەۋىي پىكىر تارىخىدا ئۆزىگە خاس دەۋر ياراتقان، ئىستىبدات تۈزۈمىنىڭ زۇلۇملىرىغا زەربە بېرىپ خەلق سۆيگەن رەھبەر سۈپىتىدە شۆھرەت قازانغان ئىدى.

ئۇيغۇرىستان، بولۇپمۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي يۈكسىلىشىگە، ھەربىي مەسىلىلەرنىڭ قارار تېپىشىغا پۈتۈن كۈچ، ئىستىبدادىنى سەرىپ قىلغان ئەخمەتجان قاسىمى ئازاتلىق، مۇستەقىللىق، پاراۋانلىق تۇرمۇشىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بەرگىنى ئۈچۈن خەلقنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ياشاپ كەلدى.

تارىخنى خەلق يارىتىدۇ، دېيىشىدۇ. بۇ توغرا. ئەمما ئايرىم شەخسلەر خەلق تارىخىنىڭ رەمزى بولۇپ قېلىشىمۇ ھەقىقەتتۇر. ئەخمەتجان قاسىمى ئەنە شۇنداق رەمزى چۈشەنچىگە ئىگەدۇر. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نامى ئۇيغۇرلار ئېلىدە بىر پۈتۈن شانلىق مەرتلىك كۈرەش سەھىپىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

تالانتلىق شائىر رەھىم قاسىم ئەخمەتجان قاسىمغا بېغىشلىغان «يۇلتۇزلۇق كېچە» ناملىق داستانىدا شۇنداق تەرەننۇم ئېيتىدۇ:

ئويلىساق نەقەدەر ئۇلۇغ ئىنسان بۇ،
خەلقىگە مۇھەببىتى دېڭىزدەك چوڭقۇر.
نەزەر دائىرىسى ئاسماندىنمۇ كەڭ،
پاراسەت تەدبىرى ئالماستىن ئۆتكۈر.

جۇرئىتى بورانغا كۆكرەك كىرگەن تاغ،
غەيرىتى بۆلۈتنى يارغان ئوت - چاقماق.
سۆرئىتى ئاۋازدىن ئىتتىك ئۇچقان نۇر.
قۇدرىتى تۈنلەرنى يورۇتقان چىراق،
سۆزلىرى باسىدۇ تارازىنى چىڭ،
ھەركىمنى ئۆزىگە قىلىدۇ قايىل.
سىياقى ماگنىتتەك تارتار كىشىنى،
بىر كۆرگەن ئۇنىڭغا بولىدۇ مايىل.
ئاۋازى باھارنىڭ ئىللىق شامىلى،
بېقىشى يېقىملىق نۇر چاچقان قۇياش.
كىم بولسا ھەمسۆھبەت بىر دەقىقىلا،
تاپقاندەك بولىدۇ ئۆمۈرلۈك سىرداش.

شائىر پەلسەپەۋى كونسېپسىيەسىدە شەخسنىڭ ئەركىنلىكى، جاسارىتى، دادىل كۈرىشى، خەلقنىڭ بەخت - سائادىتى يولىدىكى ئەقىل - ئىدرىكى ۋە ئۇلۇغ تەدبىركارلىقىنى باش پىلانغا قويىدۇ.

داستاننىڭ مەركىزى ئىنكاس ئوبيېكتى بولغان ئىنسان - ئەخمەتجان قاسىمىدۇر. داستاندىكى ئىتتىك - ئېستېتىك ئىدىئال - ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شەخسى ھالىتى، ھاياتى ۋە ئىجادى كۈرەش يولىنىڭ ئومۇمى ھالىتىنى يۈكسەك ماھارەت بىلەن تەسۋىرلەپ، ئۇنى خەلقنىڭ ئوت يۈرەك پەرزەنتىگە بولغان چوڭقۇر مېھرى - مۇھەببىتى بىلەن يورۇتۇپ، ياڭراق ناخشا بىلەن مەدھىيە ئوقۇيدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق مىللىي رەھبەرلىرىمىز قەتلى قىلىنغاندىن كېيىن، تەختكە ئۆز ـ ئۆزىدىن سىلىققىنا، ھېچبىر قارار ئېلان قىلىنماي، خىتاي رەھبەرلىكىنىڭ رەھنەمالىكىدە سەيپىدىن ئولتۇردى. قورچاق ھۆكۈمەت رەئىسى بۇرھان شەھىدى ئېتىرازسىز ئورۇنىنى بوشۇتۇپ بەردى. سەيپىدىن ئۇيغۇرىستانغا ماۋزېدوڭ ئارمىيەسىنىڭ توسالغۇسىز كىرىشى ئۈچۈن ئىشىكنى كەڭ ئېچىپ بەردى. ئۇستا ھېيلىگەر، قۇۋ تۇلكە ۋاڭجىنغا ھەممە ھوقۇقنى (باش سېكرتارلىقنى) پەتنۇسلاپ بەرگەن سەيپىدىن ئۆلكىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى مۇستەھكەم ئىگەللىدى. گېنېرال ۋاڭجىن مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيىمىزگە قارىتا كورپۇس تۈزۈمىنى قوللىنىپ، كومىسسارلىق سىستېما دېگەن نىقابلار بىلەن پارچىلاپ تاشلىدى ۋە تارقىتىۋەتتى. مىللىي ئارمىيە سەركەردىلىرى، ئوفىتسىرلىرىغا قارىتا كەسىپ ئالماشتۇرۇش باھانىسىنى قوللىنىپ مەمۇرىي خىزمەتلەرگە تەقسىم قىلدى. ماۋزېدوڭ ئارمىيەسىنىڭ «غەربىي ئۆلكىنى گۈللەندۈرىمىز» شۇئارى ئەمەلىيەتتە ھەربىي ۋە ئىقتىسادىي باسقۇنچىلىق بولدى. ئۇيغۇرىستاننى شەپقەتسىز تالاش، مېھنەتكەش خەلقنى ھوقۇقسىزلاندۇرۇپ مەنىۋى ئېزىش، ئەينى ۋاقىتتا يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرىمىزنى خىتايغا توشۇش ۋە ئاساسلىق يەر ئاستى بايلىقلىرىمىزدىن نېفىت، تاشكۆمۈر، ئالتۇن، مىس، قوغۇشۇن، ۋولفروم ۋە باشقا مەدەنلەرنى كۆپلەپ قېزىۋېلىشنى توپ نىشان قىلدى.

دەسلەپ «يەر ئىسلاھاتى» نى ئېلىپ بېرىپ «پومېشچىك»، «باي دېھقان»، «زالىم يەر ئىگىسى» دېگەن تۆھمەتلەر بىلەن ئاتىنى بالىغا، بالىنى ئاتىغا قارشى كۆرەشكە سېلىپ، دېھقانلارنى، ھۈنەرۋەن كاسىپلارنى، ھەتتا زىيالىلارنى قىرغىن قىلدى. بىرلا ۋاقىتتا «پانتۈركىست»، «پانئىسلامىست»، «ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر»، «بۇرژۇئا ئۇنسۇر» لارغا قارشى «كۆرەش» ئۇيۇشتۇرۇپ، بىگۇناھ خەلقنى ئاشكارا خورلىدى. سانسىز كىشىلەرنى ئېتىپ تاشلىدى. «ئۆچكە قارشى ھەرىكەت»، «بەشكە قارشى ھەرىكەت» دېگەن تەكشۈرۈشلەرنى جارى قىلىشىپ خەلق مال - مۈلكىنى خالىغانچە بۇلاپ تالىدى. زىيالىلار تەھقىرلەندى، خورلاندى، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇ ئەسەبىي كۆرەشلەر بىلەن مېھنەتكەش خەلقنى ئېتىقاتتىن، دىنىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، ئىمانسىز ياشاشقا دەۋەت قىلدى. مىللىي ئۆرپ - ئادەتلەر پۈتۈنلەي دەپسەندە قىلىندى. «خۇفىيغا قارشى تۇرۇش» دېگەن بەتنام شوئار ئاستىدا، خۇفىيە يەتتە ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان مىڭلىغان زىيالىلارنى مەنىۋى ئازابلىدى.

«ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن» دېگەن ھىيلە - نەيرەڭلىك يول بىلەن «سايراپ ئېچىلىش» قەبىھ ھەرىكەتنى باشلىدى. زىيالىلارنى بىر - بىرىگە قارشى قويۇپ، كۆچكۈرتۈپ، (مۇناپىقلارنى تەربىيلەش يولى ئارقىلىق) كۆپلىگەن مەسئۇل خادىملارنى، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەربابلىرىنى، ئومۇمى كادىرلارنى «ئونچى»، «يەرلىك

مىللەتچى»، «ئىمپېرىيالىزم قۇيرۇقى»، « بۇرژۇئا ئۇنسۇر»، « بۆلگۈنچى» دېگەن قالپاقلار بىلەن ئىنسانىي ۋە ۋىژدانىي ئەركىنلىكىنى بوغۇپ تاشلىدى، تەھقىرلىدى. سوت - سوراقسىز جىسمانىي ئازابلار بىلەن قىيىندى. يېزىلارغا چۈشۈرۈپ، قاتتىق مېھنەت قىلىشقا مەجبۇرلىدى، كۆپلىرىنى نابۇت قىلدى.

ۋەقەنىڭ پاجىئەلىك راۋاجى خىتاينىڭ تىلى ۋە يېزىقىنى هاكىمىيەت تىلى ۋە يېزىقىغا ئايلاندۇردى. مەھەللىدىن تا ئۆلكە رەھبەرلىكىگىچە بولغان مەمۇرىي، ھەربىي باشقۇرۇشلار پۈتۈنلەي خىتايلاشتۇرۇلدى. گومىنداڭچىلار ھەتتا زوروڭتاڭچىلار ئۇيغۇرىستاننى بېسىۋېلىپ بايلىقلىرىمىزنى بۇلاپ تالىغان، ئوغۇرلىغان بولسا، گوڭچەنداڭچىلار (ماۋزېدوڭچىلار) ئاڭنى زەھەرلەپ، ۋىژداننى، ئېتىقادنى تەئقىبلەپ، خەلقنى تارىختىن ئۈزۈلگەن هالغا كەلتۈردى ۋە ھۆكۈمرانلىق تەرتىۋىنى بىمالال جارى قىلدۇردى. مەھەللى خەلقنىڭ باش كىيىمىنى خىتايچە شەپكىگە ئالماشتۇردى. كاستىيوم كەيگەنلەرنى « بۇرژۇئا » دەپ هاقارەتلەپ 4 يانچۇقلۇق قارا چاپان كېيىشكە مەجبۇرلىدى. «ۋاھ دەريخا!»، «ئاھ ئۇرارمەن» قاتارلىق كلاسسىك ناخشىلارنى ئېيتقانلارنى «بۇزغۇنچى»، «بۆلگۈنچى»، «تەتۇر تەشۋىقاتچى»، «جاھالەتپەرەست»، « پارتىيىگە قارشى ئۇنسۇر»، «پانتۈركىست» دەپ جازالىدى.

قـانلىق جىنايـەت بىلـەن تولغـان شـۇم «مەدەنىيـەت ئىنقىلابى» دەۋرىدە (1966 - 1976) ھارامزادىلەرنى ئىشقا سېلىپ ۋەھشىيانە قىرغىنچىلىق يۈرگـۈزۈپ ئەسـەبىي ھالـدا تـارىخ ۋە مەدەنىيـەت بۇزغـۇنچىلىقى بىلـەن نۇرغـۇن ۋەيرانچىلىقلارنى پەيدا قىلدى.

ئاياللارنىـڭ چېچـى، ئەركەكلـەرنىڭ سـاقىلى كېسـىپ تاشلاندى. زىيالىلارنى، كاسىپلارنى، دېھقانلارنى تىرىك پېتى يەرگـە كـۆمۈپ قىينىـدى. مىڭلىغـان زىيـالىلارنى تۈرمىگـە تاشلاپ، تارىختا كۆرۈلمىگەن جازالار بىلەن ئازابلىدى. ھەتتا تېرىسىنى شىلدى ۋە توپ ـ توپى بىلەن ئېتىپ تاشلىدى. مانا شۇ ھالدا ماۋزېدوڭچىلار نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلدى. قانۇن ـ قائىدە دېگەنلەرنى قىلچىمۇ ئويلاپ قويمىدى. مىللىي مۇناپىـقلارنى ئىشـقا سـېلىپ ئومـۇمىي قىرغىنچىلىقنـى بولىشـچە ئېلىپ باردى. مىللىـي مۇناپـىقلار ماۋزېدوڭنىڭ غايىسىنى چۈشىنىپ ـ چۈشەنمەي، ئىختىيار ـ بىئىختىيار ساداقەتلىك بىلدۈرسـە، ئـۇ سـاۋاتلىق بولسـۇن بولمىسـۇن مەنسەپ، ئابرۇي قازاندى، مۇكاپاتلاندى.

رەئىسلىك، گېنېراللىق، ۋالىيلىق، ھاكىملىق قاتارلىق مەنسەپلەرگـە ئۆسـتۈرۈلدى. خىتـايلار يەككـە ھـاكىملىقنى (ئېيتايلـۇق، ۋاڭ ئېنماۋغـا چوقـۇنـۇپ ئـش كۆرۈشـنى) جـارى قىلدى. نەتىجىدە ماددىي ـ مەنىۋى، تارىخىي تەبىئىي بايلىقلار ئاشـكارا بـۇلاڭ ـ تـالاڭ قىلىنـدى. ئالتـۇن، كۈمـۈش، نېفىت، ئاشـلىق ۋە سـانائەت خـام ئەشيالىرى ئوچـۇقتىن ـ ئوچۇق

ختايغا توشۇلىدۇ. ئازدۇر - كۆپتۇر ماددي مەنپەئەت كۆرگەن، مەنسەپكە ئېرىشكەن مىللىي رەھبەرلەر (ختايلارنىڭ ئورۇن باسارلىرى) بۇلاڭ - تالاڭنى كۆرمەسكە سالدى. ۋاڭ ئېنماۋ مىلياردىر بولدى، ئۇنىڭ ئوغلى مىليونىر بولدى.

باسقۇچمۇ باسقۇچ ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان سىياسىي كومپانىيەلەر مىللىي زىيالىلارنى پۈتۈنلەي چەتكە قاقتى، ھوقۇقسىزلاندۇردى. مىڭلىغان زىيالىلار، دېھقانلار، كاسىپلار، چارۋىچىلار ۋەتەننى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئافغانىستاندىن، تۈركىيەدىن ھەتتا ئاۋۇستىرالىيەدىن سىياسىي پاناھلىق ئىلىشتى.

زەنجىربەند ئۆلكىگە ئايلاندۇرۇلغان ئۇيغۇرىستان بۇرۇندىن ماڭقىسى ئېقىپ تۇرىدىغان ناكەسلەرنىڭ دەردىنى بولۇشچە تارتتى. مىللىي مەدەنىيەت يىمىرىلدى، نادىر قول يازمىلار، دەستە خەتلەر، سەنئەت نەمۇنىلىرى كۆيدۈرۈلۈپ يوق قىلىندى.

يېزىلار، ناھىيەلەر خارابىغا ئايلاندۇرۇلدى، ختايلاشتۇرۇلدى. خەلقنىڭ دىلى قاتتىق داغلاندى. ئەمما، بۈگۈنكى ئۇيغۇرىستان خەلقلىرى قايسى تەرەپكە يول ئاچسا شۇ تەرەپكە ئاقىدىغان ساكىن قارا سۇ ئەمەس ئىدى. قولىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ «ھە، ھە» دەپ تۇرغان سەيپىدىنگە قارشى نارازىلىق ئاشكارا مەيدانغا چىقتى. ۋاڭ ئېنماۋ شۆلگىينى ئېقىتىپ ھوزۇرلىنىدىغان پۇرسەتتىن چەتلەشتۈرۈلدى. جەۋرى - جاپالار، ھەقسىز - ھوقۇقسىزلىقلارنىڭ دەھشىتىنى باشتىن

Altun0q

كەچۈرگەن خەلقنىڭ قۇدرەتلىك دولقۇنى ئۆركەشلەپ، ۋەتەن يۇقراسى سۆيتىدە ئەخلەت ـ چاۋالارنى قىرغاقتىن ھالقىتىپ تاشلايدىغان كۈچ بولۇپ ئۇيۇشۇپ، لەنىتى باسقۇنچىلارنى تەھلىكىگە سېلىپ قويىدى. -- ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن خەلق قوزغىلىڭى قانلىق باستۇرۇلغان بولسىمۇ، ئىجتىمائىي ئاڭنى ئويغىتىۋەتتى. جاڭ زېمىن، لى فېڭ، ۋاڭ ئېنماۋ، سوڭ خەنلىياڭلار قانچە ۋايسىغان بولسىمۇ، ئۇيغۇرلار قاتارلىق ئۈچ كىتابنىڭ تارىخى ماتېرىياللىرىدىن 100 تۈرلۈك خاتالىقنى تاپقان چىن خۇا، ئۇيغۇر سايرانى، شۈي بوفۇ، چىيەن بوچۈئەنلەر تارىخنى ساختىلاشتۇرۇشقا پۈتۈن ئىقتىدارىنى ئىشقا سالغان بولسىمۇ، ھەقىقەت بەربىر ھەقىقەتلىكىچە قالدى، خەلق ئويغۇنىشتىن ئويغاندى.

بىز بۇ سۆھبىتىمىزدە پارلاق بەشەرىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى ھېساپلانغان ئۇيغۇرىستان تارىخىدىكى بىر قانخورلۇق توغرىسىدىكى شۈبھەلىرىمىزنى قىسقىچە بايان قىلىپ بەردۇق. قولىمىزدا بۇ مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرىدىغان ئەينى ھۆججەتلەر (سوراق دېلولىرى) بولمىغانلىقى ئۈچۈن كەسكىن ھۆكۈمنى بايان قىلالمىدۇق. ئەمما ئىشەنچىمىز كامىلكى، شۈبھەمىزنىڭ ھەقىقىتى ئاشكارا بولىدىغان زامان ھامان كېلىدۇ! ئىنشا ئاللاھ ... بۇ ماۋزۇغا يەنە قايتىمىز.

ئېيتماقچىمىزكى، قاتىللىق قۇربانلىرى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبەگ، دەلىلقان، غېنى، ئابدۇرېشىت ۋە ئوسمانجانلار ئۇيغۇرىستاننىڭ مۇستەقىللىق يولىدىكى

كۆرەشنىڭ يارقىن تىمسالى سۈپىتىدە تارىخىمىزدا ئەبەدىلئەبەت ياشاپ قالىدۇ. ئۇلار چاچقان ئۇرۇق مول ھوسۇل بېرىدۇ.

شۇنداق!

ھەرخىل پەرەزلەر، تەخمىنلەر ۋە شۇبھىلەر ئىنتىھايىغا يەتتى. ئۇيغۇرىستاننى ھىمىشىم ئويلاندۇرۇپ، تەشۋىشكە، تەھلىكىگە سېلىپ، ۋەتەننىڭ ھەرقايسى يېرىدا، قىشلاقلىرىغىچە تارقىلىپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئۆتۈپ، ئۇيغۇلارنى دولقۇنلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان ئاجايىپ - غارايىپ تارىخي قانخورلۇقنىڭ سىر - ئەسرارى تولۇقى بىلەن پاش بولماي قالمايدۇ. كۆتۈلمىگەن خەتەردىن ئاگاھ بولۇش يۈزىسىدىن ئۇ قانخورلۇقنى ئۆز ۋاقتىدا ئېنىقلاش، پاش قىلىش، ئەسلا مۇمكىن ئەمەستى. مەن تارىخچي ياكى تەتقىقاتچي سۈپىتىدە ئەمەس، ئاددي بىر زىيالى قەلەمكەش ئورنىدا سەيپىدىننىڭ ساختىپەزلىكلىرىنى پاش قىلىش مەقسىتىدە قەلەم تەۋرەتتىم ۋە خەلقىمىز ئۆز تارىخىنى بىلسۇن، مىللىي رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرىدىن خەۋەر تاپسۇن، سىياسي سالاھىيىتىنى چۈشەنسۇن، دېگەن نىيەتتە پىكىر يۈرگۈزدۈم. بىز مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىنى خاتىرلەيدىكەنمىز، بۇ خاتىرە ۋەتەن ئۈچۈن ئۇ پىدائىي ۋە جاسارەتلىك ئەۋلادلارنىڭ ئارزۇ تىلەكلىرىنى، چۈشەنچە، مۇددىئالىرىنى كېڭەيتىشتە قەدىر ئەھۋال پايدىسى تەگسە، ئەينى مۇددىئايىمىز دەپ بىلىمىز.

مىللىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ روھلىرى سىز ئوقۇغۇچىمغا
ھەمىشەم يار بولغاي!

ئاسىم باقى ئوغلى

(فىلىلوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى)

ئۆزبەكىستان، تاشكەنت شەھىرى

چىلانزار ناھىيىسى 16- كىۋارتال، 28 - ئۆي، 19 -
خاندان

1991 - يىلى 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى

FROM THE LIBRARY OF GULAMETTIN PAHTA
EAST TURKISTAN NAT'L RESEARCH CENTER INC

لاإله الاالله محمد رسول الله

ئىلخان تۆرەمنىڭ بىر نۇتقى

رەببىمىز ئاللاھ، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، دىنىمىز ئىسلام، ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان، ئويغىنايلى، ئويغىنىش دەۋرى كەلدى.

ھەر بىر ئادەم بالىسى ئەسلى يارىتىلىشىدا ، مەدەنىيەت، مائارىپ، ھۈنەر - سانائەتنى ئىگىلەش قابىلىيىتى بىلەن يارىتىلغان. كۈن چىقىشتا تۇغۇلغان بىر بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا، كۈن پېتىشتىكى ئىنسانلارنىڭ قابىلىيىتىنىڭ بارلىقىدا شەك يوق. پەقەت بۇ قابىلىيەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ئىلىم ئوقۇش، تەربىيە كۆرۈش لازىمدۇر. ئىلىمسىز، تەربىيىسىز بولغانلار ئۆز ۋۇجۇدىدىكى قىممەتلىك مەدەنلەردىن

پايدىلىنالمايلا قالماستىن، بەلكى ھايۋانلار قاتارىدا ياشاشقا مەھكۇمدۇر. بۇ ھەقىقەتنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ.

مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى نەچچە مىليون ۋەتەن باللىرى بوگۈنگىچىلىك ۋۇجۇدلىرىدىكى قىممەتلىك گۆھەرلەردىن پايدىلىنىشقا ئىمكانىيەت تاپالماي كەلدى. مەدەنىي مائارىپتىن مەھرۇم قىلىپ، نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى ھايۋان قاتارىدا قۇللۇقتا، ئاسارەتتە ياشىدى. ئىلىمسىز، مەدەنىيەتسىز زالىم قاراختايلارنىڭ قارا سىياسىتى ئاستىدا ئېزىلگەن مۇسۇلمانلارنىڭ پۈتۈنلەي دېگۈدەك قابىلىيەتلىرى يوقىلىشقا يۈز تۇتتى. ئىسلامىيەتنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بۇزۇلدى. دىنىي، مىللىي ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇ، ھېسسىياتلىرى ئاجىزلاپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن مەككار، تاماخور خىتاي ھۆكۈمىتى پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ دىنىمىزنىڭ، مىللىتىمىزنىڭ قەستىگە چۈشتى، بۇ ھەقتە پىلان تۈزۈپ ئۈچ تەرەپتىن ھۇجۇم باشلىدى.

دىنى قېرىنداشلار، ۋەتەنداشلار!

تېخى ئېسىمىزدىن چىقمىغان بولۇشى مۇمكىن، بۇ زالىم خىتايلار بىز مۇسۇلمانلارغا قانداق ۋەھشىيلىكلەرنى قىلدى، قارا زۇلمەتلىك كۈنلەرنى بېشىمىزغا كەلتۈردى. بىزنىڭ كاتتا ئالىم، دىنى رەھبەرلىرىمىز، باي سودىگەرلىرىمىز، مويسىپىت ھاجى ھەرەمەيىن يۇرت ئاتالىرىمىز، ۋەتەنپەرۋەر

زىيالىيلىرىمىز، تۇرغۇنلۇغان قىممەتلىك زاتلىرىمىز، ئۇيياتسىز، ۋىجدانسىز زالىم خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ قۇشخانىلىرىدا، ۋەھشى خىتايلارنىڭ كۆزخۇللىرىدەك قاراڭغۇ، سىسىق، زەي زىندان - تۈرمىلىرىدا كۆز كۆرمىگەن، قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان تۈرلۈك تۆمەن قىيناشلار ئاستىدا ئازاپلىنىپ ناھەق ئۆلتۈرۈلمەكتە. مانا بۇ ھەقىقەت ھەممە كىشىنىڭ يۈرىكىدە دەرت بولۇپ، كۆزلىرىدە كۆرۈنۈپ تۇرسا، زالىم خىتايلار بۇنى قانداقمۇ يوشۇرالايدۇ؟ بۇ بىچارىلەرنىڭ پۈتۈن مال - مۈلكى، قورو جايلىرى، يەر - زېمىنلىرى مۇسادىرە قىلىندى. خوتۇن - بالىلىرى ئۆي - ماكانسىز ، ئاچ - يالىڭاچ قېلىپ كوچىلاردا سەرسان بولدى. خىتاي ۋەھشىيلىرى بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي گۇناھسىز خوتۇن، قىز - ئوغۇللارنى ئۆي - ماكانلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ، يىراق يەرلەرگە پالاپ، قاماققا ئېلىپ سەرگەردان قىلدى. بۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ قانخور، زالىملارنىڭ ئومۇمىي خەلق ئۈستىدە يۈرگۈزگەن جەۋرى - جاپالىرى ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئەھۋال مانا شۇ ھالغا يېتىپ، پۈتۈن خەلق جىىنىدىن جاق تويۇپ تۇرغان بىر مەزگىلدە، «زالىمنىڭ زاۋالىنى بىرىمەن» دېگەن ئاللاھنىڭ بوزۇلماس ۋەدىسىگە ئىشىنىپ، بىز غۇلجا ئەھلى پۈتۈن ۋەتەنداشلىرىمىز بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ ، تاياق - توقماق ، ئارا - گۈرجەكلەرنى كۆتۈرۈپ، زالىملارغا قارشى قوزغالدۇق.

بىرلىك - ئىتتىپاقلىق شەرىپىگە ئىگە بولغان، «كۆپىنىڭ كۆچى ئاللاھنىڭ كۈچى» دېگەندەك، ئاز كۈن ئىچىدە زالىم خىتاينىڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئىسلام ھۆكۈمىتىمىزنى قۇردۇق. خىتاي قانخورلىرىنىڭ زۇلۇم ئىستىبدات بايراقلىرىنى ئاياق ئاستىمىزغا ئېلىپ دەسسەپ كۆيدۈردۇك. ئەجدادلىرىمىزدىن مىراس بولۇپ قالغان ئاييۇلدۇزلۇق تامغىسى بولغان دىنىي شۇئارىمىز «كەلىمە تەييىبە» يېزىلغان ئادالەتلىك ئاق بايرىقىمىزنى ئىگىز كۆتەردۇق. بۇ مۇقەددەس تۇغ بايرىقىمىزنىڭ نامۇسىنى، ھۆرمىتىنى ئۇلۇغلىقىنى ئەبەدىي ساقلايمىز، دەپ پۈتۈن مۇسۇلمانلار قەسەملەر ئىچىپ، قوللىرىمىزغا قۇرال ئالدۇق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ، «زالىملارغا قارشى مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن ئايىماي سوقۇش قىلىڭلار، ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن دۈشمەنلىرىڭىزنى يېڭىپ، دۇنيادا راھەتكە، ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىسىز»، دېگەن مۇبارەك سۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، ئۇنىڭ ياخشى نەتىجىلىرىنى كۆردۇق. يېڭى زامان قۇرالى بىلەن قۇراللانغان زالىم خىتايلارنىڭ چېرىكلىرى گۆلدۈرلىگەن تەكبىر سادالىرىمىز بىلەن قىلغان ھۇجۇملىرىمىز ئالدىدا بەرداشلىق بېرەلمەي، پەرىشان ھالدا قېچىشقا باشلىدى. ساي - سايلاردا، جىرا - جىرالاردا ۋەتەن باللىرى، قەھرىمان ئەسكەرلىرىمىز زالىم خىتاي چېرىكلىرىنىڭ

قالدۇقلىرىنى قوغلاپ يۈرۈپ، بىر - بىرلەپ چېپىپ تارمار قىلدى. خىتاي ۋەھشىيلىرى بىز مۇسۇلمانلارنى قەستلەپ قازغان ئورىلىرىغا ئۆزلىرى مەغلۇپ بولۇپ يىقىلدى. «زۇلۇم قىلغۇچىلار ئۇزاققا قالماي قايسى جايغا قايتىدىغانلىقىنى بىلىدۇ»، دېگەن ئۇلۇغ ئايەتكە مىسال بولدى. دۈشمىنىمىزنى يەنى زالىم خىتاي ھاكىمىيىتىنى ئىلى تۇپرىقىدىن پۈتۈنلەي تازىلاپ، ھەققانىيەت، ئادالەتكە ئاساسلانغان ئىسلام دۆلىتىمىزنى قۇردۇق. ھەر ياخشىلىقنىڭ ئىشىكى پۈتۈن خەلقنىڭ يۈزىگە ئېچىلدى. دىنىي ئىشلىرىمىزغا نازارەت قىلىدىغان دىنىي ئىدارىنى قۇردۇق. مۇسۇلمانلارنىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى، داۋا، سوراقلىرىنى ئادالەتلىك شەرىئەت ھۆكمىگە تاپشۇردۇق. مۆھتەرەم زەرىپ قارى ھاجىم جىنابلىرىنى ئۆلىمالار ھەيئىتىگە رەئىس قىلدۇق. ئابدۇلمۇتىئال خەلپىتىمنى دىنىي نازارەتكە مەسئۇل قىلدۇق. ئىسلام ئېچىلدى، شەرىئەت ھۆكۈملىرى جارى بولدى. قارا كۆڭۈللەر ئاقىرىشقا باشلىدى. ھەقىقەت ئاشكارا بولۇپ مەيدانغا چىقتى.

ئەزىز قېرىنداشلار!

ئاگاھ بولۇڭلاركى، غەپلەت ئۇيقىسىدىن كۆز ئېچىپ ئويغىنىش ۋاقتىڭلار كەلدى. ئالدامچى خىتايلار ۋە ئۇلارنىڭ ئىپلاس يالاقچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ چوڭ مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن باشقا چارە تاپالماستىن سادا كۆڭۈللۈك مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئارىلىرىغا

پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىشى مۇمكىن.

قېرىنداش ۋە باشقا ۋەتەنداشلار!

ۋەھشىي دۈشمەنلەرنىڭ، ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ ھەرخىل، ھەر شەكىلدىكى زەھەرلىك ھىلە ـ مىكىرلىرىگە ئالدانماڭلار، بىز مۇسۇلمان ۋە باشقا ۋەتەنداشلار ئىتتىپاق بولۇپ، مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ، پۈتۈن مىللىتىمىز ۋە ئەۋلادىمىز ئۈچۈن ئازاتلىق يولىنى ئاچتۇق. پاقلان قوزىنى يەپ ئادەتلەنگەن ئاچ بۆرىدەك، نەچچە يۈز يىللاپ مۇسۇلمانلارنىڭ قېنىنى شوراپ، ئۇنىڭ تەمىنى تېتىپ كەلگەن زالىم خىتاي ھۆكۈمىتى ئەلۋەتتە بۇنىڭغا رازى بولمايدۇ. دىنىنى، مىللىتىنى، ۋەتىنىنى ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان خىيالپەرەس، ۋىجدانسىز، ھىممەتسىزلەر بۇ ئىشقا چىدىيالمايدۇ.

«شىنجاڭ نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر ئۆلكىسى بولۇپ كەلگەن»، دەپ ئۇيالماستىن مۇشۇنداق يالغان سۆزنى ئويدۇرۇپ، تارىخ يۈزىنى قارا قىلغۇچى قارايۈزلەر تۈۋەندىكى ھەقىقىي پاكىتلىق سۆزلەرنى ئۇبدان ئاڭلاپ ئېسىدە مەھكەم تۇتسۇن!

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قەھرىمان ئەجدادىنىڭ قىلىچ، چوقانلار بىلەن قىلغان ھۇجۇملىرىغا، توختاۋسىز بەرگەن زەربىلىرىگە چىدىيالماي، تەڭ

كېلەلمەي چىن ئەمەلدار - پادىشاھلىرى ئۆز ۋەتەنلىرىنى قوغداش مەقسىتىدە ئۈچ يېرىم مىڭ كېلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا بولغان جايىۋەن سېپىلى - سەددىچىننى ياساپ، لاچىندىن قاچقان تۇشقاندەك سېپىل ئىچىگە كىرىۋېلىپ، ئاران جان باققانلىقىنى ئۇنۇتمىسۇن. بۇ ھەقىقەتنى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇياتسىز يازغۇچىلىرى يوشۇرسىلارمۇ، پۈتۈن دۇنيا تارىخى بۇ ھەقىقەتكە گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ. كۆننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ. زالىم خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شۇم قەدەملىرى شەرقىي تۈركىستانغا يېتىپ كەلگەندىن بۇيان شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچ تۈرلۈك قارا دەۋرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. بۇلار 1 - خانلىق دەۋرى، 2 - جاھانگىرلىق دەۋرى، 3 - شىخشىسەي دەۋرىدۇر. 1 - دەۋر بولغان خانلىق دەۋرىدە، مۇسۇلمانلار قاراڭغۇلۇقتا، قارا پاتقاق ئىچىدە، نەچچە يۈز يىللاپ جان تالىشىپ، ئىلىم ھۈنەردىن، ئەدەپ - ئەخلاقتىن پۈتۈنلەي يىراقلاشتى. بۇ دەھشەتلىك كۈنلەر، قاراڭغۇلۇق ئەسىرلەر پەقەت شەرقىي تۈركىستان تۇپرىقىدىلا بولماستىن، بەلكى پۈتۈن خىتاي تۇپرىقىدىمۇ ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. بۇنداق قارا دەۋرى ھۆكۈمىتى بولغان زالىم ۋەھشىيلەر بىز مۇسۇلمانلارغا نېمىلەرنى بېغىشلىدى. نېمىلەرنى يادىكار قالدۇردى؟ قايسى مەدەنىيەت، قايسى ھۈنەر - سانائەتنى ئۆگەتتى؟ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ

بەخىت - سائادىتىنى جۇڭگونىڭ قولىغا تاپشۇرغۇچى، ئۆزىنىڭ ۋە پۈتۈن مىللىتىنىڭ تەقدىرىنى جاڭگەيشىنىڭ ئىلتىپاتىغا باغلىق، دەپ بىلگۈچى دىن ۋە مىللەت خائىنلىرى بونىڭغا جاۋا بېرەلەمدۇ؟ ئۇياتماستىن شەھەر - شەھەرلەردىكى كونا سىپىللار، ھەر يۇرتتىكى بۇزۇلغان كونا پاسكىنا يامۇللار قالدىغۇ، دەيدۇ. ئەدەپ - ئەخلاق، دىيانەت تەرىپىدىن بىز مۇسۇلمانلارغا قىمارۋازلىق، ئوغۇرلۇق، يالغانچىلىق، نەشىكەشلىك، ئەپيۇن كەشلىك، پاھىشە ۋازلىق، قورقۇنچاقلىق، پاسكىنىلىق، قىسقىسى، پۈتۈن ئەخلاقسىزلىقلارنى ئۆگەتتى. مانا شۇلارغا ئوخشاش ھاياتىمىز ئۈچۈن زەھەر بولغان ئىپلاسلىقلارنى ۋەتىنىمىز ۋە خەلقىمىزگە يادىگار قىلىپ قالدۇرۇپ كەتتى.

ئىككىنچىسى، جاڭجۇڭلۇق يەنى جۇڭخۇا مىنگولۇق دەۋرى. جۇڭخۇا مىنگو دېگەن خىتايچە، جۇمھۇرىيەت دېگەن بولىدۇ. جۇمھۇرىيەت قانۇنىدا پۈتۈن خەلق ھوقۇقتا باراۋەر بولۇپ، كىمنىڭ قابىلىيىتى بولسا، شۇنىڭغا خىزمەت تاپشۇرۇش لازىم بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە خىتايدىن باشقا كىم ئورۇنلاشتى؟ ئۆزىمىزلا ئەمەس، ھەتتا قەلىمىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىزمۇ زالىم خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىدارىلىرىدە ھاقارەتلەندى، دەپسەندە قىلىندى. بو دەۋرمۇ ئالدىنقى دەۋرنىڭ قاراڭغۇلۇق تونلىرى،

قايغۇلۇق كۈنلىرىنىڭ يادەمچىسى، قوشۇمچىسى بولۇپ كەلدى. بۇ دەۋردە زالىم خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ قىلغان ۋەزىپىسى خانلىق دەۋردىكى مۇسۇلمانلارغا قىلغان زۇلۇم، سەتەملىرىنى تەقدىرلەش ۋە تولۇقلاش بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ قارا دەۋردە ياشىغۇچى مۇسۇلمانلار جانتالىشىپ يۈرۈپ، ئۈچىنچى دەۋرگە ئارانلا ئېرىشتى. ئۈچىنچى دەۋرىنى ـ شىڭ دوبەن ئىستىبدات دەۋرى، ئالدامچىلار دەۋرى ياكى قانخورلاردەۋرى، دەپ ئاتىساق ئەلۋەتتە خاتالاشمىغان بولىمىز. چۈنكى پۈتۈن مۇسۇلمانلار ۋە باشقا ۋەتەنداشلار بۇ ئۈچ تۈرلۈك دەھشەتلىك ئەھۋالنى بېشىدىن كەچۈردى. بۇ دەۋرىنىڭ كەلتۈرگەن قانلىق پاجىئەلىرى، دەھشەتلىك كۈنلىرى، زىزۇلۇم - ئىستىبداتلىرى ئالدامچى قانخورلارنىڭ قىلغان ۋەھشىيلىكلىرى ھەركىمنىڭ كۆز ئالدىدا بولۇپ تۇرغانلىقتىن ۋە كۆڭۈل سەھىپىلىرىگە يېزىلغان ئۆچمەس خەت بولغانلىقتىن يەنە تەكرار ئېيتىپ ئولتۇرۇشنى خالىمىدىم.

مۇسۇلمان قېرىنداشلار ۋە ۋەتەنداشلار!

ئەمدى شۇ قەدەر ئىشلار كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتۈپ تۇرۇقلۇق، بېشىمىزدىن ئۆتكەن تەرجىمىھاللارنى كۆرۈپ تۇرۇپ، يەنىمۇ ئالدانساق، ۋەھشىي دۈشمەنلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا تېخىمۇ چۈشسەك، ۋىجدانسىز خائىنلارنىڭ ياغلىما سۆزلىرىگە ئىشەنسەك، ئۆزىمىز ۋە

ئـــەۋلادىمىزنىڭ بـــەخت - ســـائادىتىنى، بىــز مۇسۇلمانلارنىڭ ھالاكىتىگە ئورا كولاپ ماراپ تۇرغان دىن دۈشمىنى، ئاللاھ دۈشمىنى، خەلق دۈشمىنى بولغان جاڭ گەيشىنىڭ «ئىلتىپاتىغا» تاپشۇرساق، ئۆزقولىمىز بىلەن زەھەر ئىچكەن، ئۆز پۇتىمىزغا پالتا چاپقان بولمايمىزمۇ؟ «يىلان چىققان تۆشۈككە قول سالماڭلار، زالىملارغا دوست بولماڭلار» دېگەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە قارشىلىق قىلغان بولۇپ، ھەر ئىككى دۇنيادا بىز مۇسۇلمانلارنىڭ يۈزىمىز قارا بولمامدۇ؟

ئەمدى بىزمۇسۇلمانلار ھېچقاچان ئالدانمايمىز. يىلان چىققان تۆشۈككە كۆرۈپ تۇرۇپ قول سالمايمىز. ئەڭ ياخشىسى خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستان زېمىنى ئۈستىدە ئويلىغان ھاكىمىيەت خىيالىنى مىڭىسىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئانا ماكانى، ئەسلى ۋەتەنلىرى بولغان شىمالى جۇڭگونى ياپونلارنىڭ قولىدىن قۇتقۇزۇپ ئېلىشنىڭ چارىسىنى قىلسۇن! ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ باي، ئەڭ گۈزەل جايلىرىنى، باغۇ بوستان تاغلىرىنى ياپونغا تاپشۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەسلى ۋەتىنى، ئانا ماكانىغا باسقۇنچىلىق قىلىشتىن ئۇياتسۇن! ئىلىمسىز، مەدەنىيەتسىز خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىستىبدادى ئاستىدا نەچچە يۈز يىللاپ ئېزىلىپ، يەنچىلىپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ 95 % پىرسەنت خەلقىنىڭ

ئازاتلىقى ئۈچۈن قىلغان سوقۇشىنى، ھەر بىر مەدەنىيەتلىك، چەلقىل، ئىنسانپەرۋەر ھۆكۈمەتلەر ھەقسىز، ئورۇنسىز، دەپ تونىمايدىغانلىقىغا ئىمانىمىز كامىل. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى جاڭ گەيشى قانچىلىك كۈچ ـ غەيرەت تاپقان بولسا، ئۆز ۋەتەنلىرىگە باستۇرۇپ كىرگەن دۈشمەنلىرىگە قارشى ئۇرۇشۇپ، ئۆز ۋەتەنلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىشى لازىم. بىز شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆز ۋەتىنىمىزگە ئۆزىمىز ئىگە بولالايمىز. ئۆز ئانا ماكانىمىز، ئۇنۇملۇك تۇپرىقىمىزنى بىرتامچە قېنىمىز قالغۇچە ساقلاپ قالىمىز. ئۆزىنىڭ ھەم مىللەتنىڭ ھاياتىنى، بەخت ـ سائادىتىنى ئۈجۈكشىڭ، پۈجۈكشىڭلارنىڭ ئىلتىپاتىغا تاپشۇرغۇچى ئۈمىدسىز بىھىممەتلەرگە ھېچقانداق يول قويمايمىز. دىن ئىسلامنىڭ ھەقلىقى، تۇتقان يولىمىزنىڭ راستلىقى ئۈچۈن ئەلۋەتتە دۈشمەنلىرىمىزنى شەك ـ شۈبھىسىز يېڭەلەيمىز. بىزگە ئاللاھ ياردۇر. مۇسۇلمانلار، دىنى قېرىنداشلار، ئاگاھ بولۇڭلار، دانا بولۇڭلار! پات پۇرسەتتە غەلىبىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يېتىپ، زالىم خىتاي ھاكىمىيىتىنى ئانا ماكانىمىز، ئەسلى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان تۇپرىقىدىن تۈپ تۈمۈرى بىلەن يۇلۇپ تاشلايمىز. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى قۇللۇقتىن، ئەسىرلىكتىن ئازات بولۇپ، مۇندىن كېيىنكى نەسلىمىزنى، ئەۋلادىمىزنى ئازاتلىققا چىقىرىپ، مەدەنىيەتلىك ئىنسانلار قاتارىدا

ھوقۇقىمىزغا، ۋەتىنىمىزگە ئىگە بولۇپ، ئىسلام دىنىمىزنى قوغداپ، بۇ دۇنيادا راھەتتە، ئۇ دۇنيادا جەننەتتە ياشايمىز. مەقسىتىمىز بۇ. ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ئىلىخان تۆرەم
1945- يىلى چۆچەك

FROM THE LIBRARY OF GULAMETTIN PAHTA
EAST TURKISTAN NATL RESEARCH CENTER INC
Altun0q

ۋەتەندۇر تەخت، ۋەتەندۇر بەخت، ۋەتەنسىز ئامىتىڭ ماغزاپ،
ۋەتەن قانات، ۋەتەن تۇلپار، ۋەتەنسىز ئەر قالار ئاقساپ.
ھەشەمەتلىك روزىغار، شۆھرەت ياراشماس بولمىسا ئۆز يۇرت.
بۆلەك ئەل مىسلى بىر ئەلگەك چىقارغاي ئاقۋەت تاسقاپ.

ۋەتەن ئول ئۇستىخان، قاندۇر، ھاياتلىق ئىچرە ھەم جاندۇر،
ۋەتەن گەر بولمىسا دىلدا تىرىكلىك كۆركى يالغاندۇر.
قىيامەت جەبرى مىڭ ئەۋزەل ۋەتەنسىزلىك بالاسىدىن،
ۋەتەن ئەڭگۈشتەرىن بىلمەك كىشىگە تۇنجى ئىرپاندۇر.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

from the library of
Ghulamuddin Pahta